

*Григорій Савович Сковорода –
духовний наставник сучасного
педагога*

Методичні матеріали за результатами Інтернет-семінару

ЧЕРКАСИ
2018

УДК ПЗ72

Ц 37

Рекомендовано до друку вченою радою Комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

Протокол № 4 від 28 грудня 2018 року

«Григорій Савович Сковорода – духовний наставник сучасного педагога»: Методичні матеріали за результатами Інтернет-семінару / Наталія Степанова. – Черкаси: Видавництво КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2018. – 104 с.

Автор-укладач:

Степанова Н.М., методистка лабораторії гуманітарних дисциплін КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат філософських наук.

Рецензенти:

Зоря Ю.М., завідувачка центру STEM-освіти КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук;

Завалко Т.А., учителька Червонослобідської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 Черкаської районної ради, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист.

Ц 37

У збірнику вміщено методичні матеріали за результатами проведення науково-практичного Інтернет-семінару для педагогічних працівників «Григорій Савович Сковорода – духовний наставник сучасного педагога», присвяченого дню народження філософа (у рамках підготовки до відзначення на міжнародному та всеукраїнському рівнях 300-річчя ювіляра).

Методичні нароби стануть корисними керівникам освітніх закладів, заступникам із навчально-виховної та методичної роботи, класним керівникам, учителям-предметникам, усім, хто зацікавлений у вивченні творчої спадщини великого вченого, філософа, гуманіста Г.С. Сковороди.

© КНЗ «ЧОПОПП ЧОР»

ЗМІСТ

Вступне слово	4
Коротка біографія Григорія Савовича Сковороди	5
Андрейко Т. С. Г.С. Сковорода – духовний наставник сучасного педагога	6
Брахно І. В. Григорій Савович Сковорода – учитель життя	9
Галаєва О. М. Любов як рушійна сила у становленні педагога: екзистенційний вимір крізь творчість Г. Сковороди	14
Гончаренко В. О. Розвиток ідей Г.С. Сковороди про «сродну працю» як прояв інтересу та потреб особистості до навчання	21
Лисак Л. С. Г. С. Сковорода – духовний наставник сучасного педагога	28
Москаленко Т. М. Сіячі розумного: Григорій Сковорода і Михайло Максимович	34
Нерубайська Л. А. Ідеї формування особистості в педагогічній спадщині Г. Сковороди та їх використання в новій українській школі	43
Опалінська В. О., Малимон Л. М. Педагогіка практичної дії у Коврайському навчально-виховному комплексі «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» імені Г. С. Сковороди Золотоніської районної ради	51
Павлюк Н. Д. Неординарний та загадковий Сковорода	58
Підпалько В. О. Щастя вчителя – в «сродности» своєї праці	62
Приходько Н. А. Вивчення творчості Г. С. Сковороди в 9 класі	67
Сорочинська С. К., Ткаченко Л. Л. Г. Сковорода – істинний педагог, духовний наставник сучасного учителя	77
Фатіф С. М. Учив, як жити, і сам жив так, як учив	84
Цьома Л. О. Г. С. Сковорода – духовний наставник сучасного педагога	91
Шевченко М. Г. Слово про великого філософа	100

ВСТУПНЕ СЛОВО

Григорій Савович Сковорода – одна із найпомітніших особистостей у пантеоні Великих Українців. «Від бідних бідний народився, нужду підклав, нуждою вкрився», – ці слова дуже влучно характеризують життя найвидатнішого українського філософа XVIII століття, просвітителя, письменника, педагога, музиканта, співака Г. С. Сковороди. Папа Римський Іоан Павло II-й, виступаючи в червні 2001 року в Маріїнському палаці, відніс мислителя до найвеличніших українців, на кого зійшла Божа благодать, це людина, яка «ростила моральне, духовне й суспільне коріння вашої країни», підкреслив Понтифік. А справді, Григорій Савович знакова постать не тільки в українській, а й світовій філософії, педагогіці, музиці, його включено до числа сотні найвідоміших філософів світу.

Якщо на початок XX століття про філософа, його діяльність і творчість було написано близько 250-ти праць, то на сьогодні їх кількість перейшла за п'ять тисяч. Український мислитель Дмитро Чижевський неодноразово підкреслював про унікальність Г.С. Сковороди в історії українського духу. Ігор Костецький називає його одним-єдиним учителем модерної України, Praeceptor Ucrainae – людиною, що репрезентує ту українську культуру, «яка має вселюдське значення». І не ставлячи під сумнів жодне із висловлювань, ми теж вважаємо Григорія Савовича великим філософом, поетом, а головне – педагогом, спадщина якого може якнайповніше використовуватися сьогодні в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти України.

Ця збірка є результатом педагогічних пошуків освітян Черкаської області, які взяли участь у науково-практичному Інтернет-семінарі «Г. С. Сковорода – духовний наставник сучасного педагога», присвяченого дню народження філософа (у рамках підготовки до відзначення на міжнародному та всеукраїнському рівнях 300-річчя ювіляра). Зібрані роботи є цікавими, творчими варіаціями щодо впровадження ідей Г.С. Сковороди в освітню практику.

Читайте, відкривайте, пізнавайте, знайдіть для себе сквородинське зерно мудрості.

*Наталя Степанова,
методист КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної ради»*

КОРОТКА БІОГРАФІЯ ГРИГОРІЯ САВОВИЧА СКОВОРОДИ

3 грудня 1722 р. – народився в селі Чорнухах на Полтавщині в сім'ї малоземельного козака. Початкову освіту здобув в сільській школі, навчався у дяка-скрипаля на привілейованому становищі, співав у церкві.

Із 1738 р. – навчання у Києво-Могилянській академії.

1742 – 1744 рр. – був співаком придворної капели в Петербурзі, створював музику на власні вірші.

1750 р. – у складі російської місії Сковорода виїжджав за кордон і три роки мандрував Угорщиною, Словаччиною, Польщею, відвідав Братиславу, Відень, Будапешт; бував в університетах, слухав лекції знаменитих професорів, працював у бібліотеках, студював філософські праці й, володіючи багатьма мовами, дискутував із ученими різних країн.

Із 1753 р. – викладав поетику в Переяславському колегіумі. Писав байки, викладав стародавні мови. Сковорода написав підручник з етики. Незабаром мусив залишити колегіум, через доноси на нього.

1754 – 1759 рр. – жив у селі Коврай на Переяславщині (нині Черкаська область), працюючи домашнім учителем у поміщика Степана Томари. Саме тут написав значну частину віршів збірки «Сад божественних пісень».

Із 1769 р. – Сковорода вів мандрівне життя, не спокушаючись різноманітними посадами й чинами. Періодами працював викладачем (спочатку поетики, а згодом етики) у Харківському колегіумі.

Протягом 1769 – 1774 рр. – Сковорода написав збірку прозових байок «Байки харківські», «Бесіду, названу двоє, про те, що блаженним бути легко», і «Діалог, чи Розмова про стародавній світ», а також твори: «Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті» («Розмова дружня про душевний світ»), «Кільце», «Розмова, звана алфавіт, чи буквар світу».

9 листопада 1794 р. – помер в селі Пан-Іванівка (зараз Сковородинівка) Золочівського району Харківської області.

Джерело доступу: <https://dovidka.biz.ua/grigoriy-skovoroda-biografiya-kоротko>

*Андрейко Тетяна Сергіївна,
вчителька історії та правознавства
Золотоніської спеціалізованої
школи I-III ступенів №1
Золотоніської міської ради*

Г. С. Сковорода – духовний наставник сучасного педагога

«Долго сам учишь если хочешь учить других»

Г. С. Сковорода

Життєвій та педагогічній шлях Григорія Савовича Сковороди є предметом вивчення багатьох вчених й зараз. В даній статті автор розглядає важливість напрацювань Г.С.Сковороди переносячи їх на сучасність. Адже ідеї філософа – педагога є актуальними, особливо, коли українська школа входить в епоху важливих змін.

Будучи чудовим педагогом, Г. Сковорода професію вчителя вважав найгуманнішою і найпотрібнішою людям. У величезній епістолярній спадщині філософа є багато важливих думок про педагогічну працю. В одному з листів до М. Ковалинського він писав, що справа вчителя, вихователя велична і благородна: «Так, мій найдорожчий Михайле, це не тільки велика річ, але й найвеличніша... Якщо велика справа панувати над тілами, то ще більша керувати душами... Якщо важливо лікувати тіло, то чи не найважливіше разом з тілом зберігати і душу людини цілою, здоровою, незіпсованою?» [1, с. 4-6].

Діяльність Григорія Сковороди припадає на період занепаду школи та освіти на Україні. Проте вона була тим вогником, яка живила українську педагогічну думку протягом багатьох років. Так і зараз діяльність сучасного педагога припадає на епоху змін і він має керуватися принципом теорії пізнання світу через раціональність, стверджуючи, що все можна пізнати тільки через розум і знання.

Українська народна педагогіка відіграла важливу роль в ідейному зростанні, педагогічній діяльності й творчій спадщині Григорія Савовича. З нею він був пов'язаний упродовж усього життя. Мислитель по справжньому

щиро захоплювався педагогічним надбанням нашого народу. На формування світогляду й педагогічної позиції видатного мислителя вона мала величезний вплив. Важливу роль в становленні особистості філософа відіграло родинне виховання, адже в сім'ї закладається духовна основа особистості, її моральні цінності, розуміння національної ідентичності та світогляд. Для сучасного педагога родинне виховання також має проходити «червоною ниткою» через усі його справи.

У своїй педагогічній сфері Григорій Савович усі свої сили клав, аби допомогти учневі віднайти себе, пізнати свою власну внутрішню божественну сутність. Але здійснював це не засобами примусу та покарання. Важливими для Г. Сковороди була любов і довіра учнів. Щоб домогтися цього, уважно придивлявся до духовного стану дітей, до рівня розвитку їх творчих здібностей, способу мислення. А потім, у потрібний момент, давав новий поштовх для подальшого їх удосконалення та розвитку.

Важливим чинником, що сформував погляди філософа – педагога, була козацька педагогіка. Сам Григорій Сковорода походив із козацького роду, де виховувався в українському дусі народних козацьких традицій. Сучасному вчителю варто звернути увагу саме на етнопедагогіку, особливо на її складову – козацьку. На сучасному етапі розвитку нашої країни, саме елементи козацької педагогіки, зможуть консолідувати населення, створити основу для Збройних Сил України, вирішити «відкрите» питання національно-патріотичного виховання, формувати українця-патріота з високими морально-духовними якостями. Вчитель нового покоління має активно використовувати педагогічну техніку Г. С. Сковороди, адже він звертався до українського фольклору, мови, національних традицій, практики родинного виховання, обрядовості та традицій. Надзвичайно важливо для сучасного вчителя не забувати та активно впроваджувати таку методику за допомогою сучасної техніки та гаджетів.

Педагог має бути близький зі своїми учнями, адже по справжньому вчити можна лише тоді, коли сам навчаєшся, переймаєшся і цікавишся своїми дітьми. Григорія Савовича без перебільшень можна назвати справді народним учителем у найглибшому розумінні цього слова, адже він вчив народ і сам вчився в народі. Вся його педагогічна теорія пройнята духом народності, народними ідеалами, відображає найкращі здобутки народної духовної мудрості.

Григорій Сковорода намагався поєднати національну педагогічну думку з західноєвропейською культурою. Будучи високоосвіченим педагогом-мислителем, він трактує українську етнопедагогіку, сповідуючи

кращі зразки духовної культури європейців. Європейська освітня традиція у центрі своєї педагогічної ідеї ставить людину найвищою цінністю суспільства, дбаючи про її добробут, щастя і благополуччя, всебічний і гармонійний розвиток. Дещо спорідненими є й українська етнопедагогіка, так як також пронизана ідеями гуманності й демократії. Педагог має донести знання дітям через призму поєднання культур, адже Україна є справді європейською державою. Зараз особливо важливим є це вміння, процеси євроінтеграції набувають обертів, Україну, як рівну, розглядають у загальному процесі європейської історії, формується нова модель української школи у поєднанні із найкращими світовими тенденціями.

У наш час педагогічні погляди Г. Сковороди є насправді досить прогресивними і створюють модель гуманної, особистісно орієнтованої педагогіки, вони базуються на принципах гуманізму, демократії, свободи, рівності. На думку філософа, мета виховання – підготовка вільної людини, гармонійно-розвиненої, щасливої, корисної для суспільства, людини, здатної жити національно ідентифікуючи себе. Нам треба звернутися до поглядів Григорія Савовича стосовно формування громадянських чеснот особистості, зокрема таких, як любов до України, праці, людяності, дружби, правдивості, чесності, сили волі, почуття людської гідності. І тоді навчання буде корисним.

Список використаної літератури:

1. Козубовська І. В. Формування особистості в педагогічній спадщині Г. Сковороди / І. В. Козубовська // Початкова школа. – №5. – 1996. – С. 4-6.
2. Паласюк Г. Б. Самопізнання Григорія Сковороди як шлях до єднання з природою для досягнення щастя / Г. Б. Паласюк // Вісник Львівського університету. Філософські науки. Випуск 1. – Львів, 1998. – С. 38-45.
3. Швецова І. В. Використання ідей Г.Сковороди у вихованні поваги до людини / І. В. Шевцова. – Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Випуск 21. – Острог. – 2012. – С. 179-184.

*Брахно Ірина Василівна,
вчителька історії Золотоніської
загальноосвітньої школи I–III ступенів № 3
Золотоніської міської ради*

Григорій Савович Сковорода – учитель життя

Почесне місце серед видатних просвітителів епохи перших паростків української народної педагогіки належить Григорію Савовичу Сковороді. Вшановуючи 300-літній ювілей великого філософа, ми маємо можливість поринути у світ глибокої спадщини невтомного мислителя у напрямку педагогічної майстерності, яку ще належить осмислювати і освоювати нашим сучасникам.

Про життєвий шлях видатного українського філософа-просвітителя, поета, педагога Григорія Сковороду відомо, що народився він 3 грудня 1722 року на Полтавщині в селі Чорнухах у сім'ї малоземельних селян-козаків – Пелагеї та Сави Сковороди. Свої дитячі роки провів разом із селянськими дітьми серед рідної природи. Із семи років розпочав традиційне на той час навчання у дядка, потім перейшов до церковно-парафіяльної школи і був солістом у церковному хорі.

Після Київської академії продовжив навчання за кордоном. Побачив Польщу, Німеччину, Італію, Угорщину.

Григорій Сковорода був невтомним учнем, цікавився та вивчав вчених різних течій античної культури, багато читав. Повернувся на рідну землю високоосвіченою людиною. Із 1754 до 1759 рр. жив у селі Коврай на Черкащині. Саме тут він пише багато віршів, що стали частиною збірки «Сад божественних пісень». У цьому краю поет зустрів на своєму життєвому шляху одного з найвідданіших учнів – Михайла Ковалинського, який написав після смерті свого вчителя ґрунтовну, докладну біографію, що є актуальною і сьогодні для всіх дослідників творчості мудреця.

Після пред'явлення адміністрацією навчальних закладів безлічі звинувачень у 1769 році залишає діяльність викладача. Деякий час працював домашнім учителем у сина поміщика. Григорій зрозумів, що своє вчення не зможе проповідувати ні в школах, ні в колеґіумах і обрав мандрівний шлях філософа та просвітителя. Протягом 25 років він подорожував по багатьох містах та селах України. З палицею, в чоботях, рукописами і флейтою він

ходив від одного села до іншого, зупиняючись на людних хуторах. Своїми бесідами всіляко старався просвітити народ, прищеплював йому ідеї національної свідомості. Григорій Савович дуже любив рідну природу, українські пісні, музику, свій народ. На могилі філософа викарбували слова, які він заповів: «Світ ловив мене, але не спіймав». Пішов із життя народний улюбленець 9 листопада 1794 року в с. Пан-Іванівці на Харківщині [2,с.119].

Частиною творчої спадщини Григорія Сковороди є українська народна педагогіка. Саме з нею у продовж всього життя він був тісно пов'язаний. Це був філософ, який захопився педагогічною мудрістю українського народу. Саме вона сформувала навчальні позиції, виховний ідеал та світогляд видатного мислителя, а фундаментом цього професійного багатства стало родинне виховання.

Погляди Сковороди у сфері педагогіки пов'язані не тільки з педагогічною діяльністю, а й з просвітительською. В той час він висловлював своє критичне ставлення то тодішньої системи щодо виховання і навчання молодого покоління. Григорій Савович був переконаний, що святим батьківським обов'язком у вихованні дитини є як її народження, так і навчання. Причому саме по собі виховання повинне базуватися на традиціях українського народу, любові до рідної батьківщини та її мови. Обов'язково мати повинна своїй дитинці співати колискові пісні, знайомити з основними обрядами, історичним минулим свого краю. Як Березина роду, саме вона зможе прищепити доньці чи сину почуття патріотизму до рідної землі. Батько повинен вчити дітей бути витривалими, мужніми та добрими. А вже діти, в свою чергу, повинні бути вдячними за науку, що лине від рідних сердець. На почутті вдячності дітей до своїх батьків загострює увагу великий мислитель, бо саме в її основі закладено шанування батьків. [1, с. 126]. У наш час не втрачає актуальності ця проблема, адже у родинному вихованні початку ХХІ століття існує віддаленість та відчуженість батьків та дітей. Родинне виховання більшості сімей не сприяє зближенню їх духовної культури, через що прикро, але неможливо чекати на відродження української нації.

У сучасному житті ми спостерігаємо, коли молодь із особливою повагою ставиться до інших культур, захоплюється ними і тим самим зневажає свою вітчизняну. Звичайно, це є результат виховання. Такий метод підходу до рідних явищ в культурі та історії Григорій Сковорода осуджував. У своїх творах він висміював заможних громадян, які докладали зусиль, щоб виховати дітей на західноєвропейський зразок і для цього запрошували іноземних вчителів, а своїм рідним – нехтували. Також автор із презирством

висловлювався про тих українців, хто цурався традицій свого народу та рідної мови.

Особливе місце серед педагогічних творів та листів Григорія Сковороди відводиться вчителю. Для мислителя – це садівник, що постійно втручається в природний процес розвитку свого вихованця. Також мудрець порівнює професію вчительську з лікарською і вважає їх служителями природи, які ні в якому разі не можуть бути пасивними, а навпаки повинні бути дбайливими і оберігати людину від впливу негативних явищ та направляти її розвиток на правильний шлях. Тому Григорій Сковорода писав: «Вчитель і лікар – не вчитель і лікар, а лише служник природи, єдиної і справжньої і лікарки, і вчительки» [1, с. 127].

Він вважав, що педагогом може бути людина тільки за своїм покликанням. Філософ називає конкретні якості, якими повинен володіти духовний наставник: чесність, любов до учня, безкомпромісність, служити тільки добру й поважати особистість. Учитель повинен керуватись головною метою – формувати чуйну, мислячу, освічену людину. А щоб задум вчителя реалізувався, то Григорій Савович давав таку пораду: «Довго сам навчайсь, якщо хочеш вчити інших» [1, с. 128]. Бо тільки через самоосвіту вчитель може стати майстром своєї справи. Підкорити висоти можна лише тоді, коли товаришуєш із практикою, завдяки якій набуваєш справжнього досвіду.

Також, на думку великого мудреця, вчителю потрібно постійно вдосконалюватися і необхідною умовою цього є його нерозривний зв'язок із народом. Адже саме в народній педагогіці він зможе знайти відповіді на глибокі питання що стосуються навчання та виховання. Саме тому просвітитель висловлювався з критикою щодо практикування іноземних наставників у привілейованих сім'ях. Педагоги-іноземці, на його думку, були не обізнані з культурою, мовою, історією та традиціями українського народу, через це не могли сприяти формуванню повноцінного національного виховання. У своїх творах «Благородний Єродій», «Убогий Жайворонок» та «Байки Харківські» поет влучно показав недосконалість педагогічної системи, запровадженої іноземними вихователями, та зробив висновок про те, що такі вихованці історично приречені.

Великий мислитель часто запитував себе про те, як можна зробити людину щасливою і що вона повинна для цього знати та вміти? Висновок був єдиний – вона повинна насамперед розібратися у собі й розуміти чого варта. Тому, потрібно все починати з себе. Ключовим гаслом кожної особистості повинно бути: «Пізнай себе!».

Філософ-просвітител ь мав глибокі переконання про сенс щастя людини – це душевний спокій, корисні справи, розумне задоволення духовних та матеріальних потреб, а не багатство та насолоди для плоті. Але все це можна досягти тільки завдяки постійній кропіткій праці. Саме ось в такій концепції була втілена споконвічна мрія простої людини – про працю за покликанням. Важливою є думка Григорія Сковороди, що почесною є кожна праця та професія. Тому він і закликав виховувати у дітей любов до роботи та підготовку до життя, бо тільки «средная» праця [2, с. 121] дає людині справжню насолоду.

Цікавим був погляд педагога-гуманіста на поняття свободи. Він зауважував, що людину робить щасливою саме усвідомлення нею можливості свободи. Вона є найвищим даром і благом людини. Це рушійна сила розвитку особистості, тому людина повинна обов'язково до неї прагнути. Григорій Савович вважав свободу «главной мерой» у своєму житті. [2, с. 129].

У своїх працях, які дуже були поширені серед українського народу, Григорій Сковорода відстоював думку про рівність людей, стверджуючи, що рівність між ними існує від природи. З великою ненавистю філософ говорить про сваволлю, несправедливість, брехню і змальовує це у трактатах, притчах, піснях.

Щодо політики, Григорій Сковорода підтримував державний лад у формі республіки, де немає місця ворожості, гнобленню, соціальній нерівності та стосунки будуються на довірі й взаємній любові.

Цікавою є ідея у педагога-гуманіста щодо виховання у підростаючого покоління вміння поєднувати громадські та особисті інтереси. В її основі лежить здатність людини сполучати особисте і громадське, їх нерозривному взаємозв'язку («сопряжение»), саме в цьому, за вченням Григорія Савовича, є істинне життя і щастя.

У багатьох творах мудреця-гуманіста піднімається питання щодо виховання «благого серця». Тут він говорить про людину з високими моральними якостями через розумове виховання, де має на увазі цілком логічний зв'язок морального та інтелектуального виховання. Але точніше і правильніше буде, коли в людині все йтиме від інтелектуального до морального, бо сам Сковорода був впевнений, що добрі вчинки, почуття людини та її моральні якості є як результат істинного знання. Тому, аморальність деяких молодих людей педагог роз'яснює не набутих в їх житті правил та норми поведінки і самокритичного ставлення до своїх вчинків через відсутність засвоєння істинних знань.

Філософ доводить думку про те, що породжувати добродетель мають знання та мудрість, тому правильно організоване виховання та навчання кожної дитини є запорукою успішно запобігти відхиленням щодо негативної поведінки молоді [3, с. 466].

Слушними є слова Сковороди, які не втратили важливості й нині про розумове виховання, яке є не тільки нагромадженням знань, а його суттю є навчити дитину застосовувати набуті знання на практиці, самостійно мислити та робити висновки. Філософ-мудрець оголошував війну нещастю і доводив свою думку про право всіх станів на освіту. Про це Г. Сковорода висловлюється так: «Не тот есть глуп, кто не знает, а тот, кто знает не хочет». [3, с. 466]. Тому, він радив батькам та педагогам ще з раннього дитинства мотивувати дітей до знань та розвивати навички до розумової праці, а також докладати зусиль для розвитку таких якостей, як бажання до навчання та наполегливості до отримання знань.

За своє життя Григорій Сковорода не розлучався із своїм музичним інструментом. Спілкуючись із людьми під час мандрівок, він чергував свої розповіді та бесіди з грою на сопілці або співом. Будучи музикантом, мав велике бажання розвивати естетичні смаки в учнів, тому і навчав їх грати на сопілці, флейті, органі. Особливо цікаво проходили уроки хору на лоні рідної української природи.

Григорій Савович був прекрасним педагогом і вважав професію вчителя найгуманнішою та найнеобхіднішою для людей. В одному із листів до свого учня М. Ковалинського він писав про величність та благородність справи вчителя і вихователя [1, с.127].

Узагальнюючи життєвий та творчий шлях діяльності українського генія, як народного учителя, мандрівного поета і філософа – Григорія Савовича Сковороди, ми впевнено засвідчуємо його подвиг у тому, що він пропустив крізь свій розум і серце величезні здобутки національної народно-педагогічної скарбниці. Він осмислив, сприйняв, оцінив і відобразив їх у своїх педагогічних та літературних творах у тому вигляді, в якому могла це розуміти більшість як малописьменних та зовсім неосвічених, так і висококультурних верств тодішнього суспільства.

Ідеї педагогіки Григорія Савовича продовжили своє життя у творах Т. Г. Шевченка, О. В. Духновича, І. Я. Франка, Б. Д. Грінченка, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського та інших видатних педагогів минулого та сучасності.

Тому не випадковим є інтерес зарубіжних вчених (в першу чергу української діаспори) до ідей славного сина України Г. С. Сковороди.

Відомий професор філології Володимир Шаян (Канада) приділив велику увагу вивченню творчої спадщини Григорія Савовича, в результаті з'явилися нові оригінальні праці.

Подвиг народного генія Сковороди є втіленням моральної сили, потрібної для того, щоб розпочалося відродження України. Творчий спадок великого мудреця – це неординарне явище в темряві віку, блискавка людської думки, сяйво українського генія, предтеча педагогічної думки, національного шкільництва та освіти незалежної України.

Список використаної літератури:

1. Лутфулін В. Погляди Г. Сковороди на моральне виховання в контексті цілісного розвитку особистості / В.Лутфулін // Педагогічні науки. – 2014. – № 60. – С. 126-132.
2. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. – Київ: Вікар, 2003. – 335 с.
3. Сковорода Г. С. Вдячний Єродій / Г. С. Сковорода / Педагогіка [Текст]: хрестоматія / Уклад. А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – Київ : «Знання-Прес», 2003. – 700 с. – С. 466-468.

*Галаєва Оксана Миколаївна,
вчителька-логопед дошкільного навчального
закладу (дитячий садок) спеціального типу
№35 «Горобинка» Черкаської міської ради*

Любов – як рушійна сила у становленні педагога (екзистенційний вимір крізь творчість Г. Сковороди)

У роботі розглянуто педагогічні ідеї відомого філософа Григорія Сковороди. Досліджено екзистенціали любові – ненависті, добра – зла крізь призму епістолярної спадщини мислителя. Проаналізовано твори «Вбогий Жайворонок», «Олениця та кабан», «Щука і рак». Проілюстровано вплив педагогіки філософа на формування сучасного педагога як особистості, актуальність ідей гуманізму, поваги та взаємодопомоги.

Сучасний розвиток вітчизняної науки ставить вимоги перед педагогом: впровадження інноваційних технологій, які б давали кращі результати щодо засвоєння здобувачами освіти знань як загальної, так і дошкільної зокрема, формування вмінь, навичок, а основне – розвиток творчого потенціалу кожної дитини як особистості, її здібностей, задатків. Та, беззаперечно, важливим є принцип природовідповідності, спільної праці («сродної»). Саме ці ланки чітко прослідковуються в літературно-педагогічних творах мандрівного філософа Григорія Сковороди. Звісно, досвід можна передавати підростаючому поколінню за умови, коли сам педагог обізнаний і може висвітлити засади гуманізму, близькості до природи, екзистенції буття, несе любов в собі і дарує її іншим.

Останнім часом поживався інтерес науковців, педагогів до впровадження ідей Григорія Сковороди в освітній процес, а також переосмислення філософії митця працівниками освіти, вплив його поглядів на формування самого освітянина. Так, І. В. Швецова у статті «Використання ідей Г. Сковороди у вихованні поваги до людини» відзначає сімейні цінності: «виховання поваги до батьків повинно стати природним процесом завдяки сім'ї» [1, с. 181] – як основи родинного виховання, на яких акцентує увагу Григорій Савович. Ігор Карівець відзначає, що творчість Сковороди доцільно розглядати як продовження традиції «вічної філософії», наголошуючи на необхідності знайти всеоб'єднуючий початок. Науковець обирає метафілософію – як вихід за межі (теоретизування) й «подолання свої автономності (відокремленості)» [2, с. 88]. Віктор Чернишов у науковому дискурсі «Парадигма синтезу західної та східної філософсько-теологічних традицій у творчості Г. С. Сковороди» [3] аналізує світогляд мандрівного філософа відповідно до теологічних напрямків думки – східної, західної, греко-візантійської та латинської, прослідковує процес становлення мислителя крізь призму мандрівного життя.

Ірина Данилів та Ірина Дмитрів аналізують на прикладі «Саду Божественних пісень» [4] ідею душевного миру та щастя у творчості Григорія Сковороди, відзначаючи в знаходженні душевної рівноваги необхідно мати чисту совість. Практично спрямованою є наукова розвідка Д. Р. Бондаренко «Формування вимог до вчителя на основі аналізу наукової та творчої спадщини К. Д. Ушинського та Г. С. Сковороди» [5].

Проаналізувавши наукові розвідки дослідників, приходимо до висновку, що ідеї Григорія Савовича вічні як час, актуальні не тільки для роботи із дітьми, а й для формування особистості педагога, який, керуючись у житті його настановами, ідеями, зможе побудувати насправді щасливе життя.

Отже, метою нашої статті є спроба проаналізувати екзистенціали любові, щастя, свободи, «сродної» праці крізь призму творів філософа.

Реалізація зазначеної мети передбачає виконання таких завдань:

- дослідити педагогічну цінність епістолярної спадщини мислителя крізь призму екзистенціалу любові, поваги;
- розглянути багату творчу палітру літератора (на прикладі байок);
- проаналізувати напрацювання Григорія Сковороди, пошуків свободи, переживання спокою – неспокою;
- з'ясувати роль родинного виховання у ставлення один до одного;
- підсумувати актуальність надбань філософа у становленні педагога як особистості.

Переважає більшість науковців досліджує в основному «Вбогий Жайворонок» та «Вдячний Еродій». Але в основному напрацювання стосуються виховання в сім'ї почуттів вдячності, правди. Не так багато міркувань щодо екзистенції буття героя, свободи – несвободи, життя – смерті, і любові – як основи із основ.

Саме у листах мислитель найчіткіше моделює свій емоційний стан: «коли я нудьгую, коли я смутний і роздратований, тоді можу не бачитись і не

розмовляти з тобою» [6, с.164]. Кожній людині властиві ці стани. У листі до М. І. Ковалинського дописувач відчуває неспокій, та найбільше цінує дружбу, саме вона останнім часом стає менш міцною серед людей і педагогів зокрема. На нашу думку, покликання педагога – це любов до роботи, до дітей, колег, і, урешті-решт до людей. Дорогим скарбом для Григорія Сковороди є споріднена душа, котра пам'ятає, любить. У автора листа викликають і сумніви, чи полюбить його найдорожчий Яша. Міцна дружба із адресатом відчувається крізь щирі слова-зізнання. Григорій Савич уявно поринає в неспокій, припускаючи, які б були відчуття, якби щось сталося із співрозмовником.

Сам філософ вів аскетичний, мандрівний спосіб життя, відмовлявся від чинів, ніжно глибоко, по особливому лірично відчував ставлення інших. Мабуть найчіткіше любов передана словами: «Будучи в стані великого гніву, я відразу стаю лагіднішим навіть до найлютіших ворогів своїх, як тільки помічаю хоча б незначний вияв прихильності до мене» [6, с. 166]. Крізь усе єство філософ прагне здобути любові «благородних душ». Рефреном звучать слова: «Любов викликається любов'ю» [6, с.166]. В одному з листів Григ. Саввин (саме так він підписував) радить вибирати щирих, незаздрісних людей, потрібно товаришувати із тими, хто кращий чим інші. Та неочікуваний висновок: «найправильнішим я вважаю здобувати друзів мертвих, тобто священні книги» [6, с. 174]. Ліричним відступом є порівняння життя Г. Сковороди, який бачить себе моряком, що викинуто на берег після аварії корабля. Коли інших поховала вода (чи то море, чи то океан можемо ми лише здогадуватися).

Дописувач ніяк не може змиритися із неправдою, розмірковує, що вона завдає шкоди – «гнобить і протидіє». Та в героя є мотивація і бажання перебороти її. Метафоричним є вислів: *скорпіон готує жало*, адже вжитий не в прямому, а переносному значенні.

«Клин клином вибивається!» – говорить народна мудрість.

Отже, листи Сковороди можна вважати педагогічно-філософськими трактатами, якими має послуговуватися сучасний педагог, для якого навчання підростаючого покоління не каторга, відбування, чи тим паче заробляння грошей, а покликання, справа життя. По життю потрібно йти не поспішаючи, вдумливо, із спрямованим поглядом вперед.

Дуже часто, майже в усіх творах простежуються дефініції любові у ставленні до Бога. Прикро, що твори, надруковані в радянський період, були спотворені цензурою і замість слова «Без Бога» вжито «Без розуму». Мислитель доводить, що справжнє задоволення може подарувати Бог: «Без Бога й за морем погано, а мудрому чоловікові весь світ – рідний край: скрізь йому й завжди добре» [7]. В образі Рака ми можемо впізнати правдиву людину, яка хоче творити добро, допомагаючи іншим. Сум Щуки – зрозумілий, навіть на запитання співрозмовника вона, відповіла неправду, що їй сумно, бо мріє попливти в Дунай. Мораль є частина твору із промовистою назвою «Сила». Адже справді у мудрої людини добро в душі. Письменник розмірковує про мужність, уважаючи Страх Божий джерелом мудрості. Цікаво автор дешифрує образ гачка, вважаючи ним беззаконня, називає безумним того, у чиїм серці немає Бога.

Порівнявши два тексти «Щуки і рака» (збірка «Сад пісень», 1972 року видання і опубліковану в 2005 році – у першій більше половини тексту просто вилучено, зокрема все, що стосується Бога), тому важливо зробити висновок: БОГ є ЛЮБОВ. Автор твору впевнений, що у всіх справах, думках потрібно сподіватися на Бога і той гачок, на який потрапила Щука, не зможе зруйнувати гармонії душі та тіла. Погоджуємось зі словами Ірини Данилів та Ірини Дмитрів: «Любов до Бога, зв'язок із Творцем веде до щастя, до душевного миру» [4, с. 150].

Малодослідженою є байка «Олениця та кабан» [8], де Григорій Савович критикує нечемний вчинок одного із персонажів – Кабана, який вважає себе найрозумнішим, а його пихатість щодо ставлення до інших

шкодитиме собі. У моралі письменник вкладає мудрість чемної людини, засуджує нахабу, яка отримала чин, який не для неї. Обґрунтовує думку, не одяг красить людину, чини, а душа. Хоч і наводить цитату: «Мавпа мавпою і в золотім уборі» [7].

Опозиція добру – зло виходить на другий план, але не менш важливими є людяність. Добро і зло – категорії, якими оперує мислитель.

Найхарактерніше приниження, щедрість – жадібність, вихованість – невихованість розкрито в притчі «Вбогий Жайворонок». Вмотивований спокійний Сабаш, вихований, шанує традиції сім'ї щодо споживання чужого добра. Не кожен зможе витримати знущання зі сторони інших. Антиподом Сабашу є Салакон, який принижує честь та гідність Жайворонка, знущаючись словами, називаючи його дурнем. Сам же Тетервак дотримується певних стереотипних думок: «Гордого жебрака ненавижду гірше за пекло» [6, с. 156]. Надаючи перевагу моді, вважаючи її найліпшим вчителем, на жаль, знецінює найважливіше: турботливе ставлення, шану, добро. Спокійний врівноважений Сабаш навіть після гнівних слів прощаючись, зичить добра.

Григорій Сковорода дуже гарно орієнтувався й у філософських творах попередників, зокрема ретельно вивчав Сократа. Тому і не дивно, що в багатьох творах чи то цитує, чи то наводить думки мудрого грека. Його герої розмовляють як Сократ: Салакон висміює, називається мислителя Архідурнем. Повчання батька, щоб був мудрим, закладають підвалини для врятування від сітки, адже чужої біди не буває. Співчуття за долю іншого, допомога при необхідності – насправді найцінніше і в людині, зокрема в педагогові, який свої доброту, щедрість, співчуття, добро передаватиме своїм учням.

Письменник підкреслює, що за ради наживи Тетервак «голови та серця не бачить» [6]. Тож не дивно, що Тетервак потрапляє у сітку, адже він невдоволений своєю долею, здатний брати чуже, висміювати інших. Усі

поради батька Сабаша є важливими і найголовніша настанова: «... читай світську книгу і матимеш разом і втіху, і спасіння. Чомусь на думку нам приходить Квазіmodo: не гарний зовнішньо, але щедрий та багатий душею. Сучасний світ також жорстокий і важливо розвивати в сучасному педагогові оту іскорку доброти, любові, добра, яку так намагався донести до нас філософ Григорій Савович Сковорода.

Отже, філософсько-педагогічні ідеї Григорія Сковороди, відображені в епістолярному жанрі, поезії, байках, філософських трактатах – вічні, необхідні як земля, повітря, вода, вогонь для становлення педагога як творчої, талановитої, люблячої особистості, яка сіятиме «вічне, мудре зерно». Теоретичні підґрунтя, практичні поради мислителя слугуватимуть для розв'язання важливих питань сьогодення, яким дає виклик модернізоване, комп'ютеризоване суспільство. Напевне, головною істиною є те, що для гармонійного існування необхідна не тільки любов, а й взаємодія людини із природою та соціумом, у якому б сама людина почувалася щасливою. Саме до цього прагнув вічний мандрівник, «якого світ ловив, та не впіймав». Повага, взаємодопомога, добро, любов – найцінніші людські якості педагога.

Список використаної літератури:

1. Швецова І. В. Використання ідей Г. Сковороди у вихованні поваги до людини / Наукові записки. Серія: «Психологія і педагогіка». 2012. Вип.21. С. 179–184.
2. Карівець І. Метафілософія Григорія Сковороди / Ігор Карівець // Гуманітарні візії. 2016. Випуск 2. №1. С. 87–90.
3. Чернишов В. В. Парадигма синтезу західної та східної філософсько-теологічних традицій у творчості Г.С. Сковороди Автореф. дис. на здобуття наукового ступ. канд. філос. наук. 2010. 20 с.

4. Данилів І., Дмитрів І. Ідея Душевного миру та щастя в творчості Григорія Сковороди / Актуальні питання гуманітарних наук. 2013. С. 148–156.
5. Бондаренко Д. Р. Формування вимог до вчителя на основі аналізу наукової та творчої спадщини К. Д. Ушинського та Г. С. Сковороди. Київський науково-педагогічний вісник. 2017. №10. С. 5–8.
6. Сковорода Г. Сад пісень. Київ: Вид. худ. літ.: «Веселка», 1972. 204 с.
7. Сковорода Г. Шука і рак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/buunt/ukr_lit_tvory/part9/9122.htm
8. Сковорода Григорій. Олениця та кабан. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/buunt/ukr_lit_tvory/part9/9124.htm

*Гончаренко Валентина Олександрівна,
заступниця директора Коврайського
навчально-виховного комплексу
«загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів –
дошкільний навчальний заклад»
імені Г. С. Сковороди Золотоніської
районної ради Черкаської області*

Розвиток ідей Г. С. Сковороди про «сродну працю» як прояв інтересу та потреб особистості до навчання

У роботі розкриваються основні ідеї Григорія Сковороди, які сьогодні впроваджуються в освітній процес експериментального закладу регіонального рівня, що працює над дослідженням «Втілення філософсько-педагогічних ідей Г.С. Сковороди в навчально-виховний процес засобами педагогіки практичної дії».

Основна ідея дослідження полягає у визначенні теоретичних засад світоглядних уявлень видатного філософа Григорія Сковороди, практичному впровадженні філософсько-педагогічної спадщини Г. Сковороди у навчально-виховний процес у Коврайському навчально-виховному комплексі «загальноосвітня школа I-III ступенів – дошкільний навчальний заклад» імені Г. С. Сковороди Золотоніської районної ради Черкаської області. Провідна ідея дослідження розглядає становлення й розвиток навчально-виховного закладу як школи філософського сприйняття світу за умов тісного взаємозв'язку світоглядних ідей Г. Сковороди та інноваційних освітніх технологій.

Філософ-просвітител, поет, гуманіст, байкар, учитель – індивідуальні риси поєднались в особистості, яку знає й поважає весь цивілізований світ, ім'я котрої – Григорій Савович Сковорода. Творчість Г. Сковороди становить цілу епоху не лише у розвитку вітчизняної філософії, а й у становленні ментальності українського народу.

Людина стільки разів особистість, скільки мов вона знає. Г. Сковорода володів старосєврейською, латинською, французькою, грецькою, німецькою, польською мовами. Він читав у оригіналі Сенеку, Плутарха, Геллерта, Руссо. Григорій Савович був яскравою особистістю, обдарованою художнім талантом, музичними здібностями, ораторським та педагогічним хистом. Філософ уособлював багато в чому той зразок гармонійно розвиненої особистості, яка за античних часів вважалася ідеалом досконалості, адже він був чудовим співаком, грав на різних музичних інструментах, володів таємницями симфонізму.

У нашому навчальному закладі для розвитку гармонійної особистості працюють гуртки на громадських засадах «Казкова мозаїка», «Виразне читання», «Азбука здоров'я», «Паросток», «Пізнайко». Крім рідної, діти вивчають англійську, німецьку та російську мови. Мистецтва вокалу, танцю,

гри на фортепіано, акордеоні, баяні, гітарі набувають у Гельмязівській музичній школі.

Г. Сковорода як письменник, і як мислитель пройшов ідейно-естетичну еволюцію [2, с. 23], адже його філософські погляди формувалися поступово. Перед ним поставала проблема – пояснення смислу життя людини і пошук для неї шляхів до щастя. Можна стверджувати, що смисл життя філософ бачив у Природі. Володимир Шаян у праці «Віра наших предків» пише: «...Наш філософ Сковорода відкриває нам очі і розум на те, що таке Природа. Це не тільки краса, що ми її бачимо нашими очима. Ні, ні, це глибша природа речей, це основа їх існування, це прапричина, це метафізична основа життя, це основна сила нашої душі» [2, с. 27].

Дійсно, поет дуже любив рідну українську природу. Цей образ використаний у багатьох піснях «Саду божественних пісень», більшість із яких написана саме у Ковраї. Письменник так любить його використовувати тому, що «...ідеалом філософа було тихе селянське життя. Життя на селі, серед природи, було, мабуть, чи не вершиною його мрій» [3, с. 127]. У вірші, що увійшов до перекладу «Книжечка Плутархова о спокоїствіи души», Г. Сковорода наводить «мудрий голос»:

Хотя пастушком слыву,
В вольных мыслях вѣк живу,
Жизнь столь сладко провождаю,
Лучше в свѣтъ не желаю.
Ни на скиптр, ни злат вѣнец
Промьяню сих овец... [5, с. 209].

Ці рядки – саме поетове життя, жива реальність. Звичайне сільське життя на лоні природи асоціюється в поетичній уяві Сковороди зі свободою («О дуброва, о свобода...»), з вільною думкою («В вольних мыслях вѣк живу»). Образ Природи у світогляді Сковороди посідає одне з провідних місць. Тільки за допомогою Природи можна побороти зло. «Сили для

боротьби зі злом є у самій людині, вони дані їй природою, треба їх тільки виявити, пізнати себе, знайти свою «споріднену» працю і жити у повній гармонії з природою й навколишнім середовищем» [5, с. 21]. Нерідко у його поезіях природа реагує на зміни настрою ліричного героя чи іншого персонажа.

Поряд із образом природи функціонують образи села та міста. Над усе Скворода любив селянський спокій. Саме тому міській суєті протиставляється сільське життя, що перебуває в тісному контакті з природою.

Із образом природи та села тісно переплітається образ волі (свободи). У пісні «В город не піду багатий – на полях я буду жить» Скворода твердо вирішує жити серед природи, яка для нього є волею. В останній строфі пісні поет стверджує, що в діброві (свободі) він «начал мудръть». Саме тому серед природи, тобто вільним, він ладен померти.

У чому ж знаходить Григорій Скворода щастя? У праці, у життєвій гармонії з природою, у вдосконаленні душевному, в пізнанні Бога, у свободі, в любові до людей – рисах, які властиві просвітникам, що несуть дух просвітництва.

У духовних віршах Скворода широко застосовує образ Ісуса Христа, що є втіленням справедливості, людської досконалості, правди та добра. Гнат Хоткевич твердить: «Подивіться на того Бога, до якого взиває Скворода. Хіба се той Бог, що сидить в облаках, гремить громами, мстиво карає за всяке пусте слово і ревниво стежить за найменшими винуватцями? Ні, се істинний Бог. Бо щастя у Сквороди – Бог, Природа – Бог, Правда – Бог, настояща людина – Бог. Словом, все, що складає нашу кращу внутрішню природу. І такому Богу поклонитися солодко» [4, с. 35].

Г. Скворода говорить, що «істинне щастя всередині нас», що людина повинна присвятити себе Богові. А це означає шукання істини, шукання Бога в собі, оскільки все, що Богом створене, сфокусоване в людині. Тому

пізнання істини полягає у пізнанні Бога в людині, шукання в ній того, що створене й продиктоване Творцем. Так мислитель приходиться до ідеї «сродної праці», тобто до можливості кожної людини знайти в самій собі те покликання і ту схильність до певного роду занять, яку закладено в неї Богом.

Поетична творчість Г. Сковороди надзвичайно багата різними жанрами, які, в свою чергу, насичені різноманітними темами та ідеями філософського, сатиричного та алегоричного змісту. Думки та ідеї своїх віршів поет підкреслює за допомогою численних образів, взятих із античності, середньовіччя, образів, які прийшли до нього, в його поезію, із самого життя.

У людському житті Сковорода вважає прекрасними ті вчинки, які відповідають природним нахилам людини, а смішними – прояви несродності. Користь із красою і краса з користю, на його думку, неподільні; їх єдність – джерело людського життя. Справжня цінність художніх творів, на думку Сковороди, полягає в тому ж, що й цінність життєвих явищ.

Розробляючи тематику своїх попередників, Григорій Савович як байкар і мислитель запровадив багато нового, оригінального. У багатьох байках він підносив загальні етичні норми, розкривав риси, що характеризують цінність людини в приватному і суспільному житті. У Сковороди справжня цінність людини визначається не одягом, багатством, походженням чи титулом, чинами чи посадами. Цінність кожної людини полягає в її внутрішніх якостях: розумі, знаннях, працьовитості, чесності, справедливості. Так, у байці «Голова і тулуб» байкар ганьбить тих, хто «честь свою на одном великолєпїї основали» [3, с. 138].

Темі «сродної» праці присвячена значна кількість харківських байок письменника. Основою вчення про людське щастя, основою етики Григорія Савича є вчення про сродність. Тому тема праці, відповідно до природних здібностей і нахилів людини, порушується у багатьох байках. На думку

автора, така праця може викликати в людини почуття самовдоволення, щастя, і разом з тим, вона є найбільш корисною для суспільства. А, отже, не тільки нерозумно, а навіть згубно примушувати людину займатися такою діяльністю, до якої в неї нема нахилу. І саме взаємодія сродної діяльності окремих людей (за Сковородою) є достатньою умовою для нормального життя суспільства. Ілюстрацією цієї думки може бути приклад годинникових кліщат у байці «Колеса часовіи» [1, с. 90].

Найбільш повно свої погляди на значення сродності Сковорода виразив у байці «Собака й кобила», в якій засуджується «обучение» такої діяльності, що не має нічого спільного з природою. У розмові з Собакою кобила Діана зауважує, що вона навчалася «поноску носити», а мистецтво має здатність удосконалювати природу. Собака ж відповів, що вчився у «славного патера Піфікса» хоча йому, собаці, властивим є полювання і як знання, і як звичка.

Г. Сковорода як байкар і філософ розвинув погляд на природу людських відносин, як таких, що регулюються самою природою. На його думку, природа визначає загальну мету людини, основою чого є нахил до певного конкретного виду діяльності. Така природжена діяльність є джерелом щастя і незалежна від суспільного ладу та класових розмежувань. Сковорода не звертав уваги на те, що в результаті суспільних виробничих відносин людина не лише не може сама визначати і відстоювати своє право займатися сродною діяльністю, а й навіть не може цілком належати собі. Думку про те, що якийсь окремий вид діяльності може мати перевагу над іншим Григорій Савич спростовує байкою «Оселка и Нож».

У тісному взаємозв'язку з ідеєю сродності перебуває твердження Сковороди-педагога про необхідність удосконалення сродності шляхом праці, наполегливості, завдяки постійному щоденному досвідові [4, с. 44-45]. Адже природний потяг закріплюється практикою, що веде до майстерності, дає людині задоволення від праці. Саме, керуючись ідеями Григорія

Сковороди, педагоги нашої школи впроваджують у навчально-виховний процес педагогіку практичної дії. В школі діє виховна система «Пізнай себе, свій край, свій народ», яка базується на вченні Г. С. Сковороди. На подвір'ї школи з'явилася альтанка. Це місце, де за переказами старожилів Г.С. Сковорода проводив уроки для свого вихованця Василя. Тепер тут учителі проводять уроки «мудрості». Афоризми філософа-гуманіста стають супутниками дітей на все життя.

Територія школи повністю вписується в колишню садибу господарів Томар. Тут все «дихає» історією. І стара груша, стежка до панських купалень, величезний льох. Саме тут, біля льоху, обладнано куточки «Бджола і Шершень», «Орел та Черепаха», а учні презентують інсценізації цих байок гостям школи під час пізнавальної екскурсії. Із 1974 р. школа взяла на себе охоронні зобов'язання щодо збереження і догляду території Природничо-історичного комплексу імені Г. С. Сковороди. Щоб дух філософа був присутній не тільки в стінах школи та зразкового літературного музею, в пізнавальний маршрут «Стежками Сковороди» ввійшли й чарівні куточки природи.

Ідеальним Сковорода вважав таке суспільство, де кожен реалізує свої природні здібності у «сродній праці» й дістає насолоду від цього. Щастя, на його думку, доступне всім і кожному, бо нікого природа не обділила. Варто лише відвернути увагу від «плотських» бажань та інтересів і зосередитись на пізнанні в собі «справжньої людини», щоб знайти своє покликання і щастя в «сродній праці», яка зробить «нужное нетрудным, а трудное – ненужным».

Г. Сковорода був переконаний, що справедливе суспільство виникне на ґрунті освіти, пізнання людьми себе, що матеріальні відносини та стосунки між людьми регулюються за допомогою моральних принципів [5, с. 231-240].

Список використаної літератури:

1. Іваньо І. В. Філософія і стиль мислення Г. Сковороди. – Київ: Наукова думка, 1983. – 270 с.

2. Ковалинський М. І. Життя Григорія Сковороди Написане 1794 року на давній смак // Сковорода Г.С. «Пізнай в собі людину». – Львів: Світ, 1995. – С. 10-43.
3. Сковорода Г. С. Пізнай в собі людину. – Львів: Світ, 1995. – 528 с.
4. Сковорода Г.С. Твори у двох томах. Т. 1. – К: ТОВ «Видавництво «Обереги», 2005. – 528 с.
5. Сковорода Г.С. Твори у двох томах. Т. 2. – К: ТОВ «Видавництво «Обереги», 2005. – 480 с.

*Лисак Лариса Сергіївна,
вчителька Воронівського навчально-
виховного комплексу «Загальноосвітня
школа I–II ступенів – Дошкільний
навчальний заклад» Городищенської
районної ради Черкаської області*

Григорій Савич Сковорода – духовний наставник сучасного педагога

У статті досліджується питання духовного педагогічного досвіду Григорія Сковороди. Повчальні байки та влучні афоризми допомагають зрозуміти основу настанов мислителя педагогу: як досягти успішного навчання та виховання в сучасній школі, як використати безцінний учительський та життєвий досвід знаменитого українського філософа.

Життя кожної людини відповідає тому часу, в якому вона живе. Сучасний педагог – універсальний навчитель, що відчуває час у всіх аспектах життя та користується ними. Однак, обійтись без фундаментальних знань минулих поколінь неможливо. Одним із духовних наставників для учителя XXI століття є філософ, письменник, музикант, учитель Григорій Савич Сковорода.

Григорій Савич Сковорода – новатор для свого часу, адже мав своєрідне уявлення про методи навчання та виховання учнів. Він належав до того типу людей, «які своїм життям і працею випереджають час і стають пророками» [3, с.7]. Мандрівний філософ не побоявся піти супроти волі єпископа, що вимагав повернутись до старих норм викладання. На противагу тодішній феодально-аристократичній системі виховання, в основі якої лежала ідея придушення особистості дитини, Сковорода висунув сміливу й прогресивну ідею «природо-відповідного виховання» [2, с. 6]. Головним завданням школи він вважав розвиток здатності мислити та вміння робити самостійні висновки. «Немає нічого кращого, як хороше виховання...» [1, с.122].

Новаторське ставлення освіти є зрозумілим, оскільки Г. С. Сковорода отримав європейську освіту, подорожуючи за кордоном упродовж п'яти років. Майбутній філософ побачив європейський рівень освіти, демократичність відносин вчителя та учня, високий рівень викладання, високу професійність, серйозну відповідальність за свою працю та величезну повагу до викладачів. З того часу він мріяв, щоб у Харкові було відкрито університет європейського типу.

«Студенти любили Г. С. Сковороду, охоче слухали його лекції», – пише у своїй праці «Пильнувати я буду дороги свої...» Ганна Столярова [2, с. 8]. Можемо пояснити, чому так відбувалось: у своїх учнів він виховував любов до Батьківщини, повагу до народу, чесність, працездатність, ввічливість, вдячність батькам, учителям, благодійникам, зневагу до життєвих спокус, багатства, чинів, розвивав у них природні нахили, не нав'язував їм того, до чого вони не мали здібностей.

Крім того, Григорій Савич мав унікальну здатність заводити друзів серед своїх вихованців, на зразок Василя Томари, в особі якого «придбав вірного друга на все життя» [1, с. 8]. Василько щиросердно поважав і любив свого вчителя, про що дізнаємось з листа: «Люб'язний мій вчителю... О, якби

внушив тобі Господь пожити зі мною! Якщо ні... напиши, яким чином міг би тебе побачити, палко любий мною Григорій Савовичу. Не пошкодує частку свого часу і спокою... ученику твоєму...» [5, с.13]). І такому таланту є добре пояснення: у байці «Соловей, Жайворонок і Дрізд» Сковорода утверджує думку, що «всякій владі, званню, чинові, станові, ремеслу, наукам – початок і кінець – дружба, основа, союз і вінець суспільству. Вона створила небо і землю, зберігаючи світ світів у красі, чині і в мирі» [1, с. 95]. Тобто, життя й світ починаються із дружби. З товаришування формуються емпатія та вміння прощати: «...помилки друзів ми повинні уміти виправляти або зносити, якщо вони не серйозні» [1, с. 117]. Тому дружба – основа життя, начало суспільства і людства загалом. Саме товаришування об'єднує серце і розум різних людей, утворюючи диво: допомагає пізнати закони Всесвіту.

Світ, на думку «світського монаха» [2, с. 96] «складається з двох натур: одна видима, друга – невидима; видима натура називається твар, а невидима – Бог» [1, с.11]. Таким чином, через дружбу ми пізнаємо Бога та закони світоустрою, що, в свою чергу, приводить до головної мети людського життя – щастя.

Товариські відносини учня й учителя, на прикладі знаменитого українського філософа, давали успішний результат та вкорінювали переконання учня продовжити діло свого наставника (М. Ковалинський), а для самого «народного вчителя» «мати ученика, друга, духовного спадкоємця – це наче мати дитину, сина, якому зможеш віддати своє багатство, що надбав за сорок років життя» [5, с. 18]. Справді, найкраща можливість продовжити себе і власну справу дається в учні. Проте пам'ятаймо про межу між дружніми стосунками вчителя-учня та, так званим, «панібратством». У випадку другого ми отримаємо низький рівень знань учнів та зневагу до вчителя, оскільки діти сприйматимуть педагога як однолітка. Щоб уникнути таких проблем ми маємо пізнавати себе та постійно навчатись: «довго сам учись, коли хочеш навчати інших» [1, с. 104].

«Через пізнання себе, вважає Сковорода, можна пізнати й всесвіт» [1, с.12]. Так, пізнавши себе – пізнаєш світ. Людина є дзеркалом всього світу, частинкою Всесвіту (макрокосму), мікрокосмом. Тому, ми зрозуміємо мотиви вчинків інших лише тоді, коли вивчимо самих себе.

«Пізнавати всесвіт» та боротися з його недосконалістю Г. С. Сковорода навчає у байці. Саме цей літературний жанр висміює вади та намагається їх виправити, навчає як жити за покликом душі, бути чи стати щасливим. Проблема виховання молоді порушується у притчі «Вдячний Еродій». У ній ми бачимо засади «природо-відповідного виховання»: «буде так: хто захоче чомусь навчитися, повинен до того зродитися. Не від людини, а від природи – суть усього. А хто зважиться без природи навчати чи навчатися, хай затямить приказку: «Вовка в плуг, а він у луг»» [6]. Кожен має виконувати справу, до якої здібний від природи. Інакше «без природи – одна мука» [1, с.44] Мука тому, хто виконує діло і тим, хто користується результатами тієї праці. Як-от, співак без вокальних даних чи хірург, в якого трясуться руки. Без таланту від природи (Бога) порушиться світова рівновага і багато-хто зазнає нещастя.

«Правда, що наука робить довершеною природженість» [1, с.112], – говорить в одному з афоризмів Григорій Савич Сковорода. Без навчання, без праці, без постійного самовдосконалення людина не зможе відкрити свої природні нахили повною мірою. Тож «як практика без природженості марна, так природженість працьовитістю утверджується» [1, с.44]. У постійній праці, у щоденному зростанні чи то педагог, чи учень досягне високих результатів у роботі та набуде безцінного досвіду. А досвід, на думку мандрівного філософа, «батько мистецтву, знанню і звичці. Звідси народилися всі науки, і книги, і мистецтва. Ця головна і єдина представниця вірно навчає птицю літати і рибу плавати» [1, с.61]. З дня у день, роблячи свою справу, обов'язково станеш майстром, тому що «в усіх науках і мистецтвах плодом є вірна практика» [1, с.122].

Майстерність сучасного педагога виявляється у різних формах навчання та виховання майбутнього покоління. Тож згадаймо про метод гри. Гра активізує і урізноманітнює навчальний процес, знімає напруженість на уроці, утворює стабільну ситуацію успіху в навчанні. Недарма Г. С. Сковорода стверджує «мудра іграшка таїть у собі силу» [1, с.23]. Саме гра формує у дітей здатність мислити та вміння робити самостійні висновки (основне завдання навчання на думку філософа), розвиває критичне мислення, розкриває таланти і нахили учня. А головне – через гру дитина пізнає світ і – себе.

Діти успішніше навчаються завдяки помилкам. Аналізуючи помилки та намагаючись виправити їх, учні підвищують рівень успішності та здобувають незамінний досвід, тому що «... найкраща помилка та, яку допускають при навчанні» [1, с.119].

Пам'ятаймо, що «всіх наук голова, око й душа є – навчитися жити порядно» [1, с.56].

Григорій Савич Сковорода жив так, як учив, а учив так, як жив. І на питання, що таке філософія, відповів: «Головна мета людського життя – щастя. Оце і є філософія» [3, с.16]. Отож, основна мета праці педагога – щасливе майбутнє.

Отже, виокремимо основні духовні настанови Григорія Савича Сковороди для сучасного педагога:

- 1) дружба вчителя і учня – основа плідної праці (без «панібратства»);
- 2) щоб навчити іншого, довго навчайтесь (самоосвіта упродовж життя);
- 3) пізнаєте себе – пізнаєте світ;
- 4) виховання учня має відповідати його природним нахилам;
- 5) щоденна праця – запорука успіху;
- 6) «мудра іграшка таїть у собі силу»;
- 7) «...найкраща помилка та, яку допускають при навчанні» (не помиляється той, хто нічого не робить).

Список використаних джерел:

1. Сковорода Г. С. Байки харківські. Афоризми / уклад. : Н. О. Батюк. – Харків : «Прапор», 1972. – 132 с.
2. Столярова Г. Пильнувати я буду дороги свої... : літературно-краєзнавче дослідження / Анна Столярова. – Харків : КП Друкарня № 13, 2009. – Частина 2. – 100 с.
3. Столярова Г. Асхань Григорія Сковороди / Ганна Столярова // Пильнувати я буду дороги свої... : літературно-краєзнавче дослідження. – Харків: «Просвіта», 2006. – Частина 1. – С. 6 – 16.
4. Столярова Г. Дзвони Сіннянського монастиря / Ганна Столярова // Пильнувати я буду дороги свої... : літературно-краєзнавче дослідження. – Харків : «Просвіта», 2006. – Частина 1. – С. 17.
5. Топська Н. Любов – наснага, любов – журба... / Н. Топська. – Донецьк: ПП КД «Перспект-Прес», 2007. – 320 с.
6. Сковорода Г. Вдячний Еродій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/buunt/ukr_lit_tvory/part9/9128.htm .

*Москаленко Тетяна Миколаївна,
заступниця директора з навчально-виховної
роботи Богуславецького навчально-виховного
комплексу «загальноосвітня школа І–ІІІ
ступенів – дошкільний навчальний заклад»
ім. М.О. Максимовича Золотоніської
районної ради*

Сіячі розумного:

Григорій Сковорода і Михайло Максимович

Розвідка присвячена внескові Григорія Сковороди і Михайла Максимовича, видатних українців-просвітників, у розбудову самосвідомості українського народу, національної культури і виховання. Зроблена коротка порівняльна паралель професійного шляху та життєвих цінностей мислителя-мудреця та вченого-енциклопедиста, погляди яких мають актуальне значення.

Народний мислитель, геніальний просвітитель, педагог, поет й письменник Григорій Сковорода. Вчений-енциклопедист: ботанік, історик, мовознавець, фольклорист та краєзнавець Михайло Максимович. Що поєднує ці непересічні постаті України? Ким вони були та є для нації? Чому й сьогодні живемо за їхніми величавими посланнями?

Більш як двісті літ збігло від того осіннього, захопленого морозною сивиною світанку дня 9 листопада року 1794, коли в с. Іванівці, що на Харківщині, знеможене стражданнями тлінне тіло Григорія Сковороди полишила молода душа. Його земний шлях проліг від сотенного містечка Чорнухи, що на Полтавщині, де він побачив світ 3 грудня 1722 р., через Київ, Петербург, Харків, Відень, Братиславу, Будапешт, через інші значимі міста Європи, а головне – через Україну до останнього тихого притулку біля гаю в маєтку поміщика А. Ковалевського [5].

Не випадково, що через десять років на хуторі Тимківщина Полтавської губернії 15 вересня 1804 року в сім'ї дрібномаєткового дворянина народився Михайло Максимович, один з фундаторів вітчизняної науки, вчений із світовим ім'ям.

Безумовно, не лише територіальна близькість народження єднає високих духом особистостей. Подвижницький життєвий шлях, просвітницькі переконання, педагогічний хист, інтерес до минувшини, філософія життя, в основі якої лежав екзистенційний антропоцентризм – ось ці наріжні камені дотику великих українців, видатних патріотів України.

Вони жили у суспільстві поруйнованому, позбавленому внутрішньої гармонії, з розчакнутими надіями на повернення козацьких вольностей. Ліквідація гетьманства в Україні, зруйнування Запорозької Січі, закріпачення селян Слобідської та Лівобережної України, селянські повстання, масові розправи польських та російських військ над гайдамаками – ці та інші трагічні події національної історії випали на добу Григорія Сковороди.

Активізація національної ідеї, гуртування патріотично налаштованої інтелігенції навколо всього українського, супротив русифікації, боротьба за скасування кріпацтва та його ліквідація – виклики доби Михайла Максимовича.

Доля поставила Григорія Сковороду – українського мислителя, за словами Івана Франка, на «розграні двох великих епох», щоби він своїм філософським учінням і поетичною творчістю продовжив українську духовну традицію, творчо стимулював її розвиток в умовах навального утвердження в Україні російського самодержавного абсолютизму. Етико-філософська система поглядів мислителя світового значення Г. Сковороди нагадує духовну комету, яка втягнула в ослаблений абсолютизмом організм українського суспільства гуманістичні цінності національної цивілізації та світової філософської культури.

У 1833 році з'явилися роздуми Михайла Максимовича про природу і завдання філософії, надруковані під назвою «Письмо о философии» у ліберальному журналі «Телескоп». В статті автор задається питанням, що є філософія, і пропонує відштовхуватися в його розв'язанні від самої етимології цього слова: «любов до мудрості». А якщо це любов, то вона не може будуватися на підставі лише інтелектуальних роздумів, а повинна йти від серця. В цьому відношенні український вчений дотримується традиції Григорія Сковороди, з деякими творами якого, ймовірно, познайомився ще в гімназії. Михайло Максимович, як представник самобутньої традиції української філософії, був впевнений, що справжня, жива мудрість базується на любові, що відповідає глибинним переконанням всіх відомих представників київської духовної школи, зокрема Г. Сковороди. При цьому М. Максимович стверджував, що філософія не є окремою наукою, її задача – пізнання внутрішнього значення явищ в їх органічній єдності і взаємозв'язку. Формуючись і починаючи своє наукове життя у атмосфері, яка проникнута культурою романтизму, він не міг не поділяти романтичних уявлень про народ і його душу. Звідси особливий інтерес Максимовича до народних, рідних для нього українських пісень як символічному, найбільш повному й безпосередньому прояву народної душі. Він виступає й як вчений-фольклорист, видавши «Малороссийские песни» (1827) і «Украинские народные песни» (1834). Книги стали сильним поштовхом до подальшого розвитку українознавства.

Вже в ранньому дитинстві почала формуватися духовна постать Григорія Сковороди під враженням чарівної української природи, яку він надзвичайно любив і серед неї прожив усе своє життя, під впливом тодішнього українського побуту, де визначальну роль відігравала родина й рідна школа з материнською мовою навчання... Важливо й те, що Г. Сковорода походив з роду козаків. А це означає, що він особисто та його родина були цілком вільними людьми, а не кріпаками. Вони не переживали

жахів та деморалізації кріпацтва. З малих літ Сковорода почувався вільно, виховувався в українському національному дусі засобами козацької педагогіки [10].

У своїй «Автобіографії» Михайло Максимович пише: «Я народився на тій прекрасній стороні українських степів, яка на схід від Дніпра простягається від міста Золотоноша, через Згар і Кропивну до текучої срібними потоками Сули. Моя батьківщина – в Згарському хуторі Тимківщина, в будинку бабусі моєї Ганни Савівни Тимківської» [6]. Тимківські і Максимовичі належали до дрібної малоросійської шляхти, що генетично виходила з гетьманської козацької старшини середнього і нижчого рангу. Михайло на все життя запам'ятав слова своєї тимківської бабусі: «Куди б доля не закинула, а це місце лишатиметься для тебе найближчим і найріднішим... Бо тут закопали твою пуповину». З «Автобіографії» Максимовича довідуємось, що п'ятий рік життя він провів на Тимківщині. Цей золотоніський хутір приваблював хлопця зеленим споришем, розлогими яворами, стрункими тополями. А ще – гуртом жвавої молоді, забавлянками в «дуба», піснями заквітчаних дівчат.

Григорій Сковорода мав змогу лишитися в Європі в сузір'ї найученіших людей свого часу й читати лекції в тамтешніх університетах, міг виїхати до столиці Російської імперії, як це робило багато видатних людей з України, і стати в ній осипаним почестями державним мужем. Він цього не зробив, бо те було не в його характері і просто не поєднується з його людським образом. Позиція Григорія Сковороди і вся лінія його життя продиктовані патріотичними переконаннями, відлуння яких вчуваємо у словах: «Всяк мусить пізнати свій народ і в народі себе. Чи ти рус? Будь ним... Чи ти лях? Ляхом будь. Чи ти німець? Німечествуй. Француз? Французюй. Татарин? Татарствуй. Все добре на своєму місці і в своєму образі, і все красно, що чисто, природно, що не є підробкою, не перемішано з чужим по роду» [9]. Григорій Сковорода палко любив Україну, українську мову, природу,

українські народні пісні, звичаї, традиції, любив так, що не міг надовго розлучатися з рідною країною. Добре себе почував тільки в Україні. За кордоном, в Німеччині, Петербурзі, Москві, як гарно та ласкаво його не приймали, він не засиджувався довго й дух гнав його додому, в рідний край, під ясне та тепле небо України.

Михайло Максимович пожертвував блискучою кар'єрою академічного ботаніка в аристократичній Москві заради омріяної «київської старовини» [7]. У 1834 р. закінчується московський період вченого і розпочинається наступна сторінка в його житті. Це був вибір усвідомлений. Вочевидь, що Максимовичу стало нестерпно залишатися в Москві й служити в університеті. Молодий професор так пояснює свій стан: «Моя живая печаль о ней (за матір'ю) обратилась в томительную для меня тоску по родине... Может быть, я и перемог бы тоску, как перемогал я многое в душе, но назначение нового университета в Киеве повлекло меня туда неодолимою силою, туда, где родина моего народа ...» [1]. З листування Максимовича та Гоголя видно, що як Київ, так і Україна в цілому набувають для нього містичного значення: Батьківщина здатна вилікувати стомлену на чужині душу й тіло, виправити все на краще. Чому Максимович залишає елітну Москву і опиняється у провінційному Києві? Можна уявити собі основну причину – ірраціональний потяг до коренів, ностальгія за Батьківщиною.

Григорій Сковорода відкрив метафізичну сутність національної культури, яка є духовною самоцінністю, відзначається багатомірністю мистецького досвіду і тому відкрита для поєднання з універсальною загальнолюдською традицією. Філософ відчував недостатність свободи українця, бачив звуження можливостей для української людини реалізувати себе у власній культурі та посилення процесів «втягнення» носіїв національної культури в орбіту культур інших народів, передусім російського і польського. Тому він обстоював ідею духовної та культурної самобутності українського народу.

Через дослідження помітно, що Михайло Максимович сумує над втратою Україною самобутності в межах Російської держави. Самобутність для нього означає політичну і культурну боротьбу за окремішність, кінцевим результатом якої постає власна політична організація (державність). Саме у стані самобутності якнайповніше розкривається народний дух, який виражається передусім у народній поезії.

Душевний лад, внутрішня гармонія, чиста совість, сердечний спокій – це той ідеал самовдосконалення, до якого, за Сковородою, й повинна людина прагнути через самопізнання. Інакше не буде вона почувати себе щасливою, а суспільство – гармонійним, морально здоровим. В особі Г. Сковороди бачимо досить незвичайний приклад цілковитої гармонії між навчанням, світоглядом та життям. Він жив так, як навчав, а навчав так, як жив. Свобода особистості як першооснова щастя, зневага до життєвих спокус, чинів, християнська любов і стриманість, праця як джерело життя, освіта для всіх, рівність людей і народів перед Богом. Такою була філософія Сковороди, близька і зрозуміла народові.

Михайло Максимович прагнув до різнобічної самореалізації. Творча праця становила зміст його життя. Максимовичу характерний універсалізм мислення, педагогічний талант, широкий діапазон дослідницьких уподобань, багатогранність наукових запитів і їх реалізація. Г. Житецький підкреслює: «Усе своє тихе життя смиреномудрого вченого, людини поміркованої в своїх бажаннях, переконаннях та мріях, ставився він прихильно і брав близько до серця лише питання культурного та літературного поступу в українській справі – і так було за всі останні сорок років його життя і праці на Україні і для України». Він, як інтелектуал своєї доби, постає перед нами єдиною, цільною особистістю, з яскраво вираженою філософією життя. «Я проти сліпого схиляння перед наукою, бо вона несе людству як великі досягнення, полегшення, так і криє велике лихо, нещастя... Сучасна людина, в силу умов свого життя, відривається від природи... Організм людини в сотню, коли не в

тисячу разів мудріший самого її розуму... Науку, техніку, людський розум треба направити не на створення нової землі, чогось надзвичайного, а перш за все на вмілий, раціональний, об'єктивний підхід до того, що подарувала нам щедро сама наша ненька, годувальниця-природа... Мені від душі хотілося, щоб, рухаючись уперед, ми дихали і свіжим повітрям і загартовувалися, щоб вік людини не вкорочувався. І... щоб людина почувала себе вільною. Бо найчарівніша річ на землі – воля!» [3, с. 239].

Григорій Сковорода – син своєї нації та епохи. Філософія, як і література, і навіть власне життя, були для нього засобом для досягнення якоїсь вищої мети. Якої? Тут варто пригадати, як Сковорода називав себе сам, підписуючи листи: «учитель Закона Божія», тобто він – християнський богослов. Відтак за сенс існування обрав наслідувати Ісуса Христа і трактувати, пояснювати Біблію – учити Закону Божому [8].

«Думками, помислами я лину у велике майбутнє не лише свого краю, а всього світу. З надзвичайним зусиллям доводилося підіймати тяжкі глиби тої великої споруди, де вони видавалися мізерними краплинами. Та я почував себе щасливим, бо виконував високе покликання людини... Не особиста слава, а бажання стати корисним майбутнім поколінням, внести на олтар науки частку добра для її розвитку – саме це визначило моє ставлення до людства. Я не заробив того, щоб мене згадали «не злим тихим словом», але посіяв, що міг». Так скромно підсумовував свій фундаментальний внесок Михайло Максимович у розвиток вітчизняної науки і освіти.

М. Слабошпицький пише, що, крім філософії, літературних творів і музики Сковороди, від нього лишився нам і урок справді рідкісного життя, приклад того, «як можна бути вільним серед неволі і святим посеред пекла».

Завдяки своїй феноменальній обізнаності, Михайло Максимович міг висловлюватися авторитетно й вагомо з найрізноманітніших питань української історії, і він завжди вважав своїм найвищим моральним обов'язком піднімати «корогву за нашу мову, за нашу землю-матір» [2].

М. Слабошпицький стверджує: «Місце цього великого мислителя в нашій культурі особливо важливе. Він у ній – не тільки надійний міст, що назавжди поєднав в одне ціле давні й нові часи. Григорій Сковорода – уже принципово інший етап у житті української інтелігенції. При ньому було остаточно закріпачено селян, зруйновано Запорізьку Січ – останню надію на те, що волю в рідний край повернуть на вістрі шабель доблесні козаки. Отже, зброю в нашого народу забрали. В нього лишилася тільки думка, якою він повинен був боротися за себе, за свою повноцінність поміж інших – часто історично щасливіших – народів планети. І такі його славні сини, як Григорій Сковорода, допомагали йому вистояти в боротьбі за себе, лишитися нацією із справді великою культурою та історією».

Михайло Грушевський підкреслює щодо Михайла Максимовича: «Його найбільшим подвигом, як і подвигом передреволюційного українознавства взагалі, було виявлення народної основи української історії, її тяглості і неперервності, укріплення на сім ґрунті того переконання, що український народ – це дійсний будівничий великого тисячолітнього діла української історії і одвічний господар української землі, політої його потом і кров'ю» [4].

«У пошуках омріяної України» - це про них можна так сказати. Феноменальні постаті XVIII і XIX століть – Сковорода та Максимович – символи мудрості української землі, інтелектуальний скарб нації, які закарбували духовний код української культури, що є життєдайним джерелом і сьогодні.

Список використаних джерел і літератури:

1. Автобіографія М.А. Максимовича // Киевская старина. 1904. Т. LXXXVI. Сентябрь. С. 337.
2. Бойко Н. М.О. Максимович: «Не покину, - поки згину, - мою Україну». - Сміла: ДВПІ «Тясмин», 2001. – 176 с.

3. Глухенький М. Михайло Максимович – К.: Молодь, 1969. – 247 с.
4. Грушевський М. М.А. Максимович (1804–1873): Из украинской историографии XIX века // Изв. отд. рус. яз. и словесн. имп. Акад. Наук. 1906. Т. 11. Кн. 1.
5. Жулинський М. Слово і доля: навч. посіб. / Микола Жулинський. – К.: А. С. К., 2006. – 640 с.
6. Максимович М. Киев явился градом великим...: Вибрані українознавчі твори / Упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису В.О. Замлінський. – К.: Либідь, 1994. – 448 с.
7. Максимович М. У пошуках омріяної України: Вибрані українознавчі твори / Упор. і вст. сл. В.Короткого. – К.: Либідь, 2003. – 360 с.
8. Пахаренко В. Українська література: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Василь Пахаренко. – К.: Генеза, 2009. – 368 с.
9. Слабошпицький М. Урок життя Григорія Сковороди // Однокласник. - 1994. – № 2. – С. 14–15.
10. Стельмахович М. Григорій Сковорода і народна педагогіка // Початкова школа. – №1. – 1996. – С. 46-50.

*Нерубайська Любов Андріївна,
вчителька української мови та
літератури Тальнівського навчально-
виховного комплексу «загальноосвітня
школа I–III ступенів №1 – гімназія»
Тальнівської міської ради Тальнівського
району Черкаської області*

Ідеї формування особистості в педагогічній спадщині Г. Сковороди та їх використання в новій українській школі

У статті висвітлюються ідеї видатного педагога Г.С.Сковороди щодо формування особистості, розглядаються суттєві моменти його педагогічної теорії і практики. Автор робить висновок, що педагогічні настанови українського філософа актуальні та знаходять своє застосування в умовах розбудови Нової української школи.

У становленні нової української літератури, подальшому розвитку філософської думки, освіти і культури в Україні дуже важливу роль відіграла творчість Григорія Савича Сковороди – видатного мислителя-гуманіста, письменника, просвітителя і педагога-новатора.

Народився він 3 грудня 1722 р. в сотенному містечку Чорнухи Лубенського полку (тепер Полтавщина) в козацькій сім'ї. 1738 р. вступив до Київської академії. Всебічно обдарована й самодостатня людина, Сковорода здобув у Київській академії фундаментальні знання з античної й західноєвропейської філософії та літератури, досконало вивчив латинську, грецьку, церковнослов'янську, німецьку і польську мови.

Виключно цікава постать Сковороди і як педагога, практика й теоретика, вихователя молоді, своєрідного й талановитого «вчителя життя». Інтерес до проблеми виховання виник у нього невипадково. До

цього спричинили передусім обставини його біографії. 1750 року Сковорода виїздить до Угорщини, а далі подорожує по Австрії, Словаччині, Польщі, Італії й Німеччині. Це сприяло формуванню світогляду, нагромадженню життєвого досвіду, поглибленню знань, давало можливість вивчити життя, побут, мистецтво і звичаї народів Європи. На відміну від багатьох, тридцятирічний Сковорода вирішує ці знання реалізовувати на Батьківщині. 1753 р. він повертається в Україну і займає посаду викладача поетики в Переяславському колегіумі. Наступні п'ять років (1754–1759) проживає у с. Коврай, працюючи домашнім учителем у сім'ї колишнього переяславського полковника, а на той час поміщика Степана Томари (тепер це село Золотоніського району на Черкащині). Тут він написав значну частину віршів своєї збірки «Сад божественных пѣсней», заклав основи своїх філософської й педагогічної систем. Педагогічні питання були тісно пов'язані з основними проблемами світогляду, філософії й літературної творчості Сковороди. Центральне місце у його педагогічному вченні посідає проблема людини, формування її як особистості.

Розв'язуючи цю складну проблему, Григорій Савич зіткнувся з великими труднощами, бо в той час не були вирішені науково питання походження життя й виникнення людської свідомості, не було таких наук, як фізіологія людини, психологія, мовознавство і таке інше. Основою всієї педагогічної теорії й практики Григорія Сковороди є його вчення про єдність людини і природи, ідея природовідповідного виховання, тобто необхідність пов'язання виховання з природними задатками вихованця.

Основою світогляду Сковороди був гуманізм, яким пройнята вся його творчість. І.Франко справедливо назвав великого просвітителя «першим глашатаєм глибокого гуманізму» в Україні.

Педагог стверджував, що природа кожної дитини є добра, в ній криються великі творчі сили й можливості. Завдання педагога – їх

розпізнавати, спрямовувати й плекати, як садівник плекає дерево. До речі, Сковорода не випадково любив називати школу «садом». Учителю повинен не ламати природу учня, не силувати її, а тільки сприяти розвиткові закладених у ній від природи задатків.

На жаль, не завжди це вдається зробити. Часто ми здібності, нахили дитини визнаємо пізно, не встигаємо їх розвинути. А скільки дітей закінчують школу, так і не розкривши своїх можливостей. У своїй промові «Вдячний Еродій» Сковорода пише: «Народженого до добра неважно навчити добру... Від природи, яко від матері, легесенько сама собою розвивається наука. Вона, всерідна, справжня і єдина навчителька... Усяка справа має успіх, коли природа сприяє. Не заважай лише природі і, коли можеш, знищуй перепони, очищаючи їй шлях; воістину все вона чисто і вдало зробить. Клубок сам собою покотиться з гори, забери лише камінь, що лежить на перепоні. Не вчи його котитися, а лише допомагай. Не вчи яблуню родити яблука: вже сама природа її навчила... Вчитель і лікар не є вчитель та лікар, вони лише служники природи, єдиної справдешньої і лікувальниці, і навчительки» [4,с.153]

Водночас розвиток особистості не можна пускати повністю на самоплив, а треба дитині допомагати долати перешкоди, щоб уникнути в майбутньому відхилень у її формуванні. Виховання дитини, формування її особистості треба починати якомога раніше. Правда, іноді важко пізнати природу малечі, але її треба пізнавати.

Г. Сковорода радив вести щоденне спостереження за дитиною, її грою, стосунками з людьми, які її оточують. Це, на думку філософа, буде основним у профілактиці відхилень при формуванні особистості дитини.

Виховні погляди Сковороди розкидані майже в усіх його творах, у листах до своїх учнів. Але найточніше вони сформульовані в одній коротенькій промові «Вдячний Еродій». У ній розповідається про розмову Еродія (це птах бусел) з пані Пішек (Мавпа), яка розпитує в Еродія, яке

виховання дає йому батько. «Наше виховання, – відповідає Еродій, – вельми дешево, майже даремно, не багате, але спасенне». Це виховання трьох умов: 1) благо народити; 2) зберегти пташаті молоде здоров'я; 3) навчити вдячності». [4, с.154]

Перша умова вимагає від батьків вести порядне цнотливе життя, серйозно ставитися до народження дітей, усвідомлювати свою відповідальність перед майбутньою дитиною. А хіба в наш час, коли пройшло більше двох століть, ця умова виховання не є основною? Якби її дотримувалися всі батьки, то чи були б дитячі будинки, будинки малят та інші заклади, де виховуються покинуті діти.

Важливою залишається і донині друга умова виховання: правильний фізичний розвиток, необхідність зберігати чистоту та міцність тіла. Більшість батьків, як не прикро, цій умові не надає серйозного значення. Виховання повинне бути, наголошує педагог, у злагоді з природою. А як же сьогодні втілюється гармонія людини і природи? Ми давно вже перестали бути друзями природи, ми – її нищівники.

І нарешті, третя умова успішного формування особистості дитини – це вдячність, яка має бути панівним добрим почуттям у душі людини. « Сину, – говорить батько Еродію, – сину мій! Гей, учися самої вдячності, засинаючи і прокидаючись. Хай вона буде тобі найсолодшим і вечірнім, і раннім, і обіднім шматком». А коли модна п.Пішек дивується такому вихованню, Еродій відповідає їй: «Щоб бути здатним до вдячності, треба навчитися задовольнятися малим; хто ж вимагає багато, на того чекає самота, туга і спрага, зі спраги – заздрість, із заздрості – улесливість, злодійство, крадіж, кровопролиття і вся безодня беззаконня. У прірві цій царює вічна печаль, замішання, відчай» [4,с.152]

Скільки повчального у цих словах. Вони, здається, написані сьогоднішнім днем і так потрібні усім нам, особливо, коли не вистачає милосердя, сердечності, щирості й відкритості.

Г. Сковорода поняття «вдячність» тлумачив дуже широко. Невдячність вважав джерелом багатьох моральних вад суспільства. Просвітитель неодноразово застерігав молодь від пияцтва, статевої розпусти, які не тільки підривають репутацію людини, а й дуже шкодять її здоров'ю.

Усі поради й застороги педагога досить слухні й сьогодні. Надто важко боротися в сучасному світі з такими моральними й фізичними вадами, як пияцтво, наркоманія, розпушта.

Одним із перших в історії педагогічної думки України Сковорода висунув ідею всебічно розвиненої особистості. Тому в його творах знаходимо досить багато роздумів і висновків щодо морального, трудового, фізичного, естетичного, розумового виховання. Що стосується морального виховання, то найважливішим, на його думку, є виховання в дитини чесності, скромності, справедливості, товарищескості. У дружбі він вбачав один із основних факторів у моральному вдосконаленні людей. Сковорода стверджував: «Друг – це наше друге я». Найщасливішою людиною вважав того, у кого є багато друзів.

Слушними є міркування педагога про виховання «благого серця». Під цим він розумів людину високих моральних якостей, а шлях до цього вбачав у поєднанні розумового, інтелектуального виховання з моральним. Аморальність молодих людей філософ пояснював відсутністю істинних знань, тим, що в них не вироблені розумні норми поведінки, критичне ставлення до своїх вчинків.

Філософ виходив з того, що знання і мудрість повинні породжувати добродішність. Заслуговує на увагу застереження Сковороди, що не втратило актуальності й сьогодні: розумове виховання – це не нагромадження знань, його завдання – навчити дітей самостійно мислити, робити самостійні висновки, застосовувати набуті знання в житті.

Цікавою є ідея Сковороди про необхідність виховання в дітей уміння поєднувати особисті й громадські інтереси. Істинне життя і щастя людини,

на думку педагога, значною мірою залежить від здатності її сполучати особисте й громадське.

Не залишились поза увагою Г. Сковороди й такі питання, як виховання патріотизму, любові до свободи. Він сам був патріотом, прищеплював і виховував у народі священне почуття любові до своєї батьківщини, не вірив у можливість служіння людям поза своєю батьківщиною: «Всяк мусить пізнати свій народ і в народі себе. Чи ти Рус? ... Будь ним, чи ти лях? Лях будь. Чи ти німець. Німечествуй. Француз? Французой. Татарин? Татарствуй. Все добре на своєму місці і в своєму місці, і все красно, що чисто, природно, що не є підробною, не перемішано з чужим по роду». Які мудрі слова! [4, с.24].

Надзвичайно великого значення у формуванні особистості надавав Г.Сковорода трудовому вихованню, яке здатне вплинути на виховання моральних почуттів, сильного характеру, волі. Але просвітителю цінував не будь-яку працю, а, як він визначав, «сродну» працю, тобто таку, яка відповідає нахилам та вподобанням людини, приносить задоволення і користь не лише їй, а насамперед іншим. Бездіяльність, лінощі, вважав Сковорода, – це джерело виникнення багатьох моральних вад. Тому необхідною умовою нормальної життєдіяльності є поєднання фізичної та інтелектуальної праці. Григорій Савич констатував, що розум людини не буває бездіяльним. Якщо він не буде мати доброго, то звернеться до поганого. Тому треба дати дитині попрацювати добре, бо якщо цього не буде, то вона робитиме погане, зле.

Велику, а правильніше сказати, визначальну роль у формуванні особистості відіграють батьки. «Благо родить й благо научить», – підкреслював Г.Сковорода. Чи добре йде від батьків? Як стверджує Еродій у згаданій промові «Вдячний Еродій», «головні обдарування від батьків моїх...». У притчі «Вбогий Жайворонок» філософ наголошує на тому, що «...коли сім'я і корінь благі, тоді благі й гілки, й плоди» [4,с.161].

Не менш відповідальною є робота вчителя, якого Сковорода порівнював із дбайливим садівником. Справжній учитель, на його думку, скромний, чесний, безкомпромісний, служить добру, любить і поважає дітей. «Довго учись сам, якщо хочеш вчити інших». Ця порада вчителям, яку свого часу висловив Г.Сковорода, не втратила актуальності й сьогодні.

Отже, виховання дітей, яке полягає у всебічному розвитку особистості кожної дитини з урахуванням її природних нахилів і задатків, що здійснюється спільними зусиллями батьків, учителів, починаючи з перших днів життя дитини, є, на думку Г. С. Сковорода, запорукою у вихованні цільної, гармонійно розвиненої, добродійної, здорової тілом і духом, вільної, патріотичної, щасливої людини.

Сучасне суспільство помітно змінює орієнтації в бік демократії, піднесення авторитету особистості, культури, миру, толерантності. Життя в умовах демократії, ринку, новітніх інформаційних технологій стає невідворотною перспективою. Усе це кидає своєрідний виклик освіті, зумовлює потребу в її радикальній модернізації, адже сьогодні вкрай потрібні свідомі громадяни – носії моральних, національних цінностей, гармонійно розвинені особистості, здатні до саморозвитку та самоорганізації. Освіта, як особлива сфера життєдіяльності людини, не зводиться лише до педагогічної реальності, а характеризується багатоаспектними зв'язками з різними науками й соціумом. Однією їх таких наукових областей є акмеологія освіти. З позицій акмеології метою освіти виступає цілісний розвиток свідомого українця, прагнення його самоудосконалюватися, досягати найвищих вершин пізнання і самореалізації. Акме, із грецької – вершина, вищий ступінь чого-небудь, міць. Невипадково у своєму зверненні до вихованців Г. С. Сковорода підкреслював: «Бери вершину і матимеш середину». І тому назва Моделі інноваційного розвитку Тальнівського НВК «загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів №1 – гімназія» «Школа свідомого українця», яку ми обрали і

реалізуємо, повністю відповідає методологічним основам сучасної акме-педагогіки. На нашу думку, це сьогодні найактуальніше. У нашому розумінні свідомий українець – це керівник і вчитель, які розуміють сповна свою місію в сучасній українській національній школі. Це і свідомий учень та випускник, які усвідомлюють себе українцями, патріотами своєї держави, своєї мови й культури. Усвідомлюють необхідність здобувати якісні міцні знання, забезпечувати високу конкурентоздатність у світі, високий рівень національної й загальнолюдської культури, необхідність будувати власну незалежну державу, захищати її від будь-якого ворога. Усвідомлюють високу відповідальність перед Батьківщиною, перед своїм народом. Звідси і наше кредо: «Україна понад усе». Жорсткі виклики українцям, у т.ч. й виклики освіти, зумовлюють потребу в її радикальній модернізації, адже сьогодні вкрай потрібні свідомі громадяни – носії моральних, національних цінностей, високоосвічені, гармонійно розвинені особистості, здатні до саморозвитку й самореалізації. Отже, ідеї Г.Сковороди щодо формування особистості, осучаснені практикою творення Нової української школи, знаходять сьогодні своє застосування.

Список використаної літератури:

1. Волинський К. Історичні твори В. Шевчука / Волинський К. // Шевчук В. Предтеча. Роман. – К. : Дніпро, 1982. – С.14-15.
2. Попов П. Григорій Сковорода. Літературний портрет / Попов П. – К.: Дніпро, 1969. – 172 с.
3. Сковорода Г. С. (1722-1794). Пізнай в собі людину [Текст] / Г. С. Сковорода. – Львів : Світ, 1995. – 527 с.
4. Сковорода Г.С. Сад пісень. Вибрані твори / Г.С. Сковорода. – К.: Веселка, 1972. – 199 с.
5. Яременко В. На позвах із сучасністю / В. Яременко // Сковорода Г. Вибрані твори. – К.: Веселка, 1972. – С.5-26 .

*Опалінська Валентина Олександрівна,
вчителька української мови та літератури;
Малимон Людмила Михайлівна,
вчителька російської мови та зарубіжної
літератури, бібліотекар Коврайського
навчально-виховного комплексу
«загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів –
дошкільний навчальний заклад» імені Г.
С. Сковороди Золотоніської районної ради*

**Педагогіка практичної дії у Коврайському
навчально-виховному комплексі «загальноосвітня
школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад»
імені Г. С. Сковороди Золотоніської районної ради**

Виходячи з потреб сьогодення та для реалізації Державного стандарту повної загальної освіти в нашому навчальному закладі проходить дослідно-експериментальна робота за темою «Впровадження філософсько-педагогічних ідей Г.С.Сковороди в навчально-виховний процес засобами педагогіки практичних дій». Педагогічний колектив Коврайського НВК працює над створенням сприятливих умов для самовизначення, самореалізації та розвитку учнів.

Багато науковців досліджують вклад Григорія Сковороди у розвиток педагогіки. А особливо плідною вважають літературну діяльність та педагогічні ідеї, які зародилися у нашому селі Коврай. Роки творчого піднесення Сковороди В. Стадниченко називає «каврайськими осяяннями», В.Поліщук «каврайськими вершинами» Сковороди. Великий вклад у вивченні педагогічної спадщини та перебування у Кавраї здійснив Степан Степанович Нехорошев, краєзнавець, який учителював проживав у селі [2, с. 89].

Педагогічний колектив Коврайського НВК на чолі з директором та завідувачем Літературного музею Г.С.Сковороди Людмилою Леонідівною Різник продовжує вивчати спадщину видатного педагога. Здійснюється ряд досліджень у Малій Академії наук та публікуються статті на сайтах і у педагогічній пресі.

У роботі ми намагалися керуватися власним педагогічним досвідом, психологічним умінням, аби висвітлити питання впровадження інновацій в системі роботи та вивчення педагогічної спадщини Григорія Сковороди. Акцентували увагу на дослідно-експериментальній роботі в Коврайському НВК імені Г.С.Сковороди.

Григорію Сковороді належить визначальне місце серед корифеїв вітчизняної педагогічної науки з проблеми особистості вчителя. При плануванні своєї діяльності педагогічний колектив нашої школи керується його ідеями та принципами.

Сковорода вважав, що істинного вчителя характеризує любов до свого народу, висока людяність, принциповість, відсутність розходження між словом і ділом. З природовідповідності і демократизму, за Сковородою, випливає, що педагогіка повинна бути народною, а школа – національною. Він високо цінує культуру і традиції свого народу, народну педагогіку, критикує великосвітське виховання, яке не мало нічого спільного з інтересами і запитам простого народу. Сковорода вважав, що вчителем може бути лише людина глибокого розуму, високої моралі, єдності слова і діла, віддана своєму народові, Батьківщині [1, с. 7].

Справа вчителя, вихователя людей, – велична і благородна: «Якщо велика справа панувати над тілами, то ще більша – керувати душами». За переконанням мислителя, вчитель повинен мати «сродность» до педагогічної праці, яка передає відносини між вихователем і вихованцями. Бо праця за покликанням є успішною. У творі «Разговор, називаємій алфавіт или буквар мира» Сковорода звертається до кожного, хто збирається зайняти певне

суспільне становище, з порадою добре обміркувати свої природні дані, нахили і можливості [1, с. 8].

Пізнавати світ мислитель учив так: «Збери всередині себе самого думки і в собі самому шукай справжніх благ. Копай колодязь всередині самого себе для тої води, яка зрошує і твоє житло, і сусідське».

Головне в особі вчителя і вихователя – його моральні якості... Навчити його самопізнання, допомогти йому розібратись у причинах суспільного зла. Без самопізнання людина не може усвідомити головну мету свого життя.

Із численних байок Сковороди вимальовується образ учителя, якому повинні бути притаманні освіченість, милосердя, великодушність, справедливість, постійність.

Одним із найголовніших обов'язків вчителя-вихователя, вважає Г.Сковорода, – є виявлення і розвиток природних задатків своїх вихованців: «учитель и врач – не есть врач и учитель, а только служитель природы, единственной ... лечебницы и учительницы. Природа благая есть всему начало и без нея ничто же бисть». Ефективність розумового розвитку учнів просвітитель ставить у пряму залежність від підготовленості вчителя, його освіченості. Мистецтво навчати і виховувати доступне не кожному. Справа виховання вимагає особливих знань і особливих якостей педагога. Тільки та людина, яка глибоко засвоїла основи науки, може виконувати великі і почесні завдання педагога.

Провідними у викладанні в школі Г.С.Сковорода вважає прогресивні, високі і благородні ідеї:

- патріотизм – вірне служіння народові, незрадлива любов до Батьківщини;
- гуманізм – глибока повага і палка любов до людини;
- демократизм – торжество освіти, призначеної для трудящих, поширення її на весь народ;

- трудове виховання – торжество трудівника над паразитом, праця як основа суспільного добробуту;
- гармонійний, повноцінний розвиток дітей і молоді з урахуванням природних нахилів і здібностей.

Важливою якістю вчителя, на думку Г.Сковороди, є педагогічна майстерність, вміння викладати цікаво, наочно, застосовувати вправи, роботу над книгою, вміти володіти голосом. Тому педагогічний колектив школи, почавши працювати в умовах експериментального закладу, своїм девізом у роботі обрав заповідь Григорія Савовича: «Довго сам учись, якщо хочеш навчати інших других» [1, с. 9].

Таким чином, вчителі нашого закладу не тільки навчають учнів, а й самі навчаються, беручи активну участь у різноманітних заходах.

Одним із напрямків виховної роботи Коврайського НВК імені Г.С.Сковороди є краєзнавча робота. Вона включає такі розділи: «Історичне краєзнавство», «Літературне краєзнавство», «Я і моя сім'я», «Географічне краєзнавство», «Біологічне краєзнавство», «Туристичні маршрути Златокраєм», «Культура рідного краю. Золотий скарб району – його люди».

Шкільна організація «Веселка» у своїй роботі керується «Основними орієнтирами виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України», спрямованими на глибоке вивчення історії українського народу, його мови та традицій. Має назву «Пізнай себе, свій край, свій народ».

Активно застосовуються інтерактивні форми роботи: заочні подорожі по пам'ятних місцях Г. С. Сковорода, конференції, міжрайонні «мости» обміну досвідом роботи, майстер-класи, народні ігри, диспути, ярмарки та фестивалі. До Сковородинівських днів проходив Фестиваль української народної пісні (інсценізація), вечорниці, ярмарок. Вся робота педагогічного та учнівського колективів висвітлюється на сайті школи, району та соціальних мережах.

У рамках проекту «Віртуальний музей Сковороди» проводяться з учнівським колективом фото-квести «Афоризми Сковороди», флешмоби.

Із метою відзначення Дня свободи 21 листопада 2016 року долучилися до Всеукраїнського флешмобу, суть якого полягає у спільному виразному читанні вірша Г.Сковороди «De libertate» («Що є свобода?»)

Флешмоб проводився з метою реалізації заходів, спрямованих на всебічну підтримку і розвиток української ідентичності, формування в учнівської молоді почуття духовності, усвідомлення своєї відповідальності за долю народу і держави, широкого залучення школярів до сучасних форм вияву громадянської активності. До початку заходу вивчили вірш Г.Сковороди «De libertate» («Що є свобода?»). Проводився флешмоб біля національної атрибутики, а потім біля пам'ятника Сковороді вчителі та учні всі разом читали виразно вірш. Членами учнівського самоврядування було кинуте клич в інтернеті школам району та закладам, пов'язаним із іменем Сковороди, приєднатися до цього заходу. Останній – «Філософія серця» відбувся 30 вересня 2018 року.

Територія природничо-історичного комплексу включає такі об'єкти: Коврайський НВК імені Г.С.Сковороди, побудований на місці маєтку Томар, Кравцевій гору, річку Кавраєць, Троїцьку церкву, Літературний музей імені Г.С.Сковороди.

Розроблено краєзнавчо-туристичний маршрут, на якому екскурсії проводять Людмила Леонідівна Різник, Людмила Михайлівна Малимон, Гирявенко Олена Іванівна, Валентина Олександрівна Опалінська разом із учнями 7-8 класів.

Велика робота проводиться із афоризмами видатного просвітителя. Це і фото-квести, і виставки, і захист афоризмів. До відкриття Всеукраїнських Сковородинівських читань плануємо Філософський батл та гру «Торбина Сковороди».

Учні та вчителі школи долучилися до акції «Сковорода-300» і висадили на території школи, одразу за погруддям видатного філософа – живий, зелений пам'ятник просвітителю – «Сковородинівську діброву». В ній знайшли місце дуби, ялинки, подаровані лісовим господарством, та самшиту, вирощеному своїми руками. Тепер це і краса, і користь, адже Сковорода своїм мудрим словом переконував, що природа благотворно впливає на фізичний і духовний розвиток особистості.

Учителі української мови, зарубіжної літератури, початкових класів, бібліотекар постійно проводять літературні вітальні, композиції, бібліотечні уроки про життя, творчість та педагогічні ідеї видатного педагога і філософа: «Живий у пам'яті філософ», «У дивнім краї, у Кавраї», «Благословенні ви, сліди...», «Стежками Сковороди», «Симфонія філософії серця».

«Пізнай свій край..., себе, свій рід, свій нарід, свою землю – і ти побачиш свій шлях у життя...», – говорив Г. Сковорода. Просвітитель збагатив українську філософію гуманістичним життєствердним ученням: від пасивного прийняття щастя до активного утвердження його в ідеалі самопізнання, «сродної» праці на своє благо та благо оточуючих людей.

Колектив школи, ідучи за Сковородою, прагне донести до свідомості кожної дитини найважливіші закономірності щасливого життя як загальнолюдської мети, адже для нас Григорій Савич є духовним наставником.

Список використаних джерел:

1. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) / [Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І., Овчарук О. В., Паращенко Л. І., Пометун О. І., Савченко О. Я., Трубочова С. Є.]. – К.: Видавництво «К.І.С», 2004. – 112 с.
2. Степан Нехорошев – дослідник життя і творчості Григорія Сковороди / Різник Л., Різник Ю. // Переяславські Сковородинівські студії. – 2011. – №1. – С. 89-91.

*Павлюк Наталія Дмитрівна,
вчителька зарубіжної літератури
Кривчунського закладу загальної середньої
освіти I–III ступенів Жашківської районної
ради Черкаської області*

Неординарний та загадковий Сковорода

У статті подані цікаві факти з життя видатного українського філософа Григорія Савовича Сковороди, що дає змогу розширити свої знання про легендарну особистість.

Українська земля багата визначними постатями, неординарними особистостями, які стали фундаторами нової української культури та літератури. Одним із таких особистостей є мислитель, філософ-письменник, музикант – Григорій Савович Сковорода. Його внесок у розвиток української літератури неоціненний! Та всупереч цьому офіційно підтверджених даних щодо його біографії обмаль, серед істориків була суперечка навіть щодо місця народження визначного філософа. Натомість легенд щодо його особистості є значна кількість. Скільки в цих напівфольклорних оповіданнях історичної достовірності, а скільки народного домислу – зараз встановити важко. Та все ж в кожній вигадці є крихта правди! Що ж розповідають про Сковороду?

Ще за життя Сковорода мав визнання, його погляди ставали приводом для дискусії серед вчених, про нього писали представники тогочасної еліти. І не дивно, адже особистість досить суперечлива. Не чужий він був і простому люду, його вірші-псалми можна було почути на ярмарках у виконанні лірників. Та всупереч цьому жодного твору не було надруковано за життя філософа. Сковорода був одним з останніх представників згасаючої епохи бароко з її академіями, мандрівними спудеями, рукописними книгами, латиною і церковно-слов'янською мовою.

Є декілька історій, в яких Григорій Савович постає досить загадковою та містичною особою, яка мала дар передбачення. Стверджують, що під час трьохмісячного перебування у Києві він зумів відчутти наближення небезпеки – після його термінового від'їзду місто закрили на карантин у зв'язку з епідемією чуми.

Він вірив у реальність сновидінь, тому був уважний до всіх знаків долі та прислухався до внутрішнього голосу. За розповідями, одного разу йому наснився сон, у якому побачив страшну картину – люди їли одне одного. Під враженням від побаченого Сковорода відмовляється їсти м'ясо і стає вегетаріанцем. Згодом його друг Михайло Ковалинський так опише стиль життя свого наставника: «Уставав дуже рано, їв раз на день, без м'яса і риби, був завжди веселий, сильний, рухливий, з усього задоволений, до всіх добрий, усім готовий послужити».

Існує ще одна легенда, яка вражає не менш. В ній говориться про те, що Сковорода при житті знав дату власної смерті. Мало того, він ще й готувався до неї! 9 листопада 1794 року... Гарний день, веселий Сковорода, друзі та сусіди, що за обідом слухають говіркового Сковороду про свої мандрівки, минуле... Після обіду Сковорода щез, вже ввечері господар знайде його за роботою – копанням власної могили. Останнє його бажання - бути похованим саме тут! Пішов у кімнату, надів чисту білизну, підклав під голову сумку з власними пожитками і ліг спати, щоб ніколи вже не прокинутись...

Проминули сотні років, а жителі села, де похований Сковорода згідно його волі, досі вірять, що дух померлого оберігає їхній край. У парку, в якому знаходиться музей визначного філософа, багато років поспіль проводився ярмарок – і кожного разу у ці дні йшли проливні дощі. Люди пояснювали це тим, що дух їхнього земляка протестує проти торгівлі на його улюбленому місці, тому ярмарку скасували, а натомість почали проводити літературно-

фольклорні свята. Дощі припинилися, такі заходи завжди вітає тепла та сонячна погода. Містика? Мабуть, та подібні речі тут трапляються часто.

Подейкують, що на місці, де тепер розташована експозиція, жила ще в ХІХ столітті поміщиця Кузіна, до якої уві сні приходив старець в білому одязі, що грав на сопілці. У цьому старцеві вона впізнала Сковороду, тому наказала перенести його могилу зі своїх земель на церковні. З того часу образ не турбував жінку.

У селі впевненні: чудеса відбуваються, тому що філософ був дуже неординарною особистістю. Самі жителі неодноразово ставали свідками нез'ясовних явищ. Працівники музею стверджують, що увечері дух легендарного митця ходить по садибі, чуються навіть кроки, скрипіння ліжка, на яке він, за версією очевидців, сідає. Охоронці навіть звикли до таких потойбічних проявів, неодноразово чують, як таємничий гість ходить по приміщенню музею, розглядаючи щось. А в грудні, коли святкують день народження Сковороди, обов'язково вимикається світло на певний час, тому працівники заздалегідь запасуються свічками – знають цю дивну традицію, адже випадковістю це явище за багато років вже ніхто не називає.

Недалеко від могили Сковороди знаходяться залишки величезного двадцятиметрового дуба, під вітами якого проводив свій час сам Григорій Савович. Це було його улюблене місце для усамітнення та відпочинку. Дуб був настільки великим, що у його дуплі могли вільно розташуватися двоє дорослих людей. Саме в цьому дуплі знаходився письмовий столик та стілець – мабуть, гарно працювалося там видатному філософу. Історія улюбленого велетня Сковороди теж містична. Відомо, що дуб декілька разів горів, та раптова злива гасила вогонь – і дерево залишалося неушкодженим. Як тут не згадати про дух, що оберігає тутешню землю? Найбільша загроза для дуба була у 1943 році, коли німці, відступаючи, нищили все довкола. Палали будинки, церква, загорівся й дуб, та так сильно, що полум'я було видно за декілька кілометрів. Здавалося, ніщо вже не врятує від вогняної стихії – аж

раптом знову хлинула рятівна злива. Уже в 1979 році дуб почав всихати, вдалося зберегти тільки верхні його частини.

На противагу містичному Сковороді ми бачимо його глибоко віруючою людиною, адже у документах часів перебування філософа в Угорщині Григорій Савович фігурує як «церковник». Мандруючи містами і селами, його вірними супутниками завжди були Біблія, флейта або сопілка, його власні писання, що підкреслює важливість цих речей для мислителя. Водночас він вперто відмовлявся від пропозицій робити церковну кар'єру, не бажаючи «поповнювати ряди фарисеїв».

Непересічна особистість, абсолютно самобутній, таємничий і, можливо, не до кінця розгаданий Сковорода завжди викликав інтерес та неоднозначні реакції на свій спосіб життя та мислення, розуміння цього світу. Після себе він залишив нам, своїм нащадкам, неоціненну спадщину, мудрість його слова здатне впливати на людей, робити їх досконалішими. Тому ми повинні докласти всіх зусиль, щоб зрозуміти вчення великого філософа, адже воно потрібне нам і сьогодні.

Використані джерела:

1. Григорій Савович Сковорода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/publication/grigorii-savich-skovoroda>
2. Сковорода Григорій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/s/skovoroda-grigorij/492-grigorij-skovoroda-biografiya>
3. Життя і творчість Григорія Савовича Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://scovoroda.info/zhittya_i_tvorchist_Grygoriya_Skovorody.php

*Підпалько Валентина Олександрівна,
вчителька Дирдинської загальноосвітньої
школи I–II ступенів Городищенської
районної ради Черкаської області*

Щастя вчителя – в «сродности» своєї праці

Сучасний учитель повинен постійно удосконалюватись, поглиблювати свої знання, зіставляти здібності зі своїми вміннями. Використовуючи філософську спадщину Г.С.Сковороди, педагог ніби освітлює свій подальший шлях і є світочем вічного у становленні його справжньої місії – навчати виховуючи.

*Ми тебе зовсім марнуєм,
О щасливий час життя!
Мов тягар на спині чуєм,
А згадай про вороття.
Наче прожитий час тай поверне назад...
Г. Сковорода [1, с.163]*

Геніальний мислитель, талановитий письменник, чудовий музикант, композитор, бард, мудрий педагог, неперевершений просвітитель, перекладач, байкар, художник слова, а також великий гуманіст, патріот, філософ, любомудр, провидець.... Можна знайти безліч слів для характеристики діяльності видатного гуманіста нашої України – Григорія Савича Сковороди. Високо оцінюючи всю величезну працю цього невтомного трудівника на ниві суспільної діяльності, Великий Каменяр Іван Франко писав: « Григорій Сковорода – поява вельми помітна в історії розвою українського народу, мабуть, чи не найпомітніша з усіх духових діячів наших XVIII століття» [2, с.5].

Майже у всіх своїх кращих творах Сковорода проголошував ідеї демократизму, гуманізму, висловлював палку любов до свого народу і ненависть до його поневолювачів. Підтримуючи волелюбні прагнення поневолених мас, він палко вірив у світле майбутнє, в ім'я якого він жив і

творив. «Мы сотворим свет получший. Созиждем день веселейший», – писав Сковорода [1, с. 36]. Про скромне життя Сковороди, про його простоту, людяність і безкорисливість, про його невичерпний оптимізм і мудрість, пристрасну любов до знедоленої людини і гарячу ненависть до поневолювачів наш народ склав багато легенд і пісень. Сам Великий Кобзар – Тарас Шевченко писав: «А Бернс усе ж поет народний і великий. І наш Сковорода був би таким, якби на нього не мала впливу латинь» [2, с.18]. Ми вважаємо Григорія Сковороду зачинателем впровадження живої народної мови у літературу. Та чого тільки не прочитаєш про життя цієї незвичайної людини! Адже кожна людина, на думку мудрого філософа, пізнаючи себе, пізнає свої здібності, «сродности», і відповідно до них влаштовує своє життя, своє щастя, яке полягає не в почестях і матеріальних благах, а в чистій совісті, сердечній веселості, в дружбі й незалежності.

Головною передумовою щастя, яке є найвищим для всіх благом, Сковорода вважав працю людини за природніми нахилами. Тільки така праця принесе справжню насолоду людині й користь суспільству. «Останься ж в природном твоём звании, сколько оно ни подлое. Лучше тебе попрощаться с огромными хоромами, с пространными грунтами, великолепными названиями, нежели расстаться с душевным миром» [1, с.79]. А улюбленою працею для філософа була педагогічна праця. Гнаний політичними ворогами, але вірний своїм переконанням, упевнений в тому, що щастя людини не в почестях і розкоші, а в самопізнанні, в трудовій діяльності, він без вагань обрав свій шлях у житті – стає мандрівним філософом, народним учителем і співцем. Український мислитель-демократ справедливо вважав, що знання повинні стати надбанням масс. «Я рассуждаю, – говорил він, – что знание не должно узить своего излишня на одних жрецов науки, которые жрут и обжираются, но должно переходить на весь народ, войти в народ и водвориться в сердце и в душе всех тех, кои имеют правду сказать: «И я человек, и мне, что человеческое, то не чуждо!» [2, с.14].

Для свого часу Сковорода висунув досить сміливу ідею природовідповідного виховання. За його словами людина від природи добра, в ній закладені природні здібності, нахили, можливо, навіть таланти, а вчитель повинен розпізнати ці здібності і відповідно їх спрямувати в певне русло. «Клубок сам собою поточиться из горы: отними только ему препятствующий претыкания камень. Не учи его котиться, а только помогай» [2, с.14]. І нині сучасна педагогічна думка спирається саме на теорію, що кожна дитина талановита. Нам педагогам слід лише розгледіти даний феномен і скерувати його у правильне русло, надавати якомога більше завдань, цікавих для дитини з точки зору її здібностей, інтересів. Адже в кожному навчальному закладі запроваджена система гуртків, якій передують вивчення інтересів учнів через анкетування, де першими запитаннями є ті, які викликають у дитини бажання говорити відверто, а саме: чим ти любиш займатися у вільний час, які шкільні предмети тобі подобаються найбільше, які з уроків шкільного розкладу ти б не прогулював, яких уроків у твоєму класі бракує? Звичайно, таких учнів і вчити легше, і є чого навчитися і самому вчителю. Адже йому слід постійно вдосконалюватися, займатися самоосвітою, щоб забезпечити розвиток кожного учня згідно його нахилів, бажань та можливостей. Тому сучасному педагогу слід постійно йти в ногу з часом, володіти новітніми технологіями у галузі комп'ютерної техніки та відшукувати такі методи і прийоми роботи, щоб учням було не лише цікаво, а й необхідно відвідувати такі заняття. Адже лише враховуючи природні здібності кожної дитини ми в змозі виховати всебічно розвинену, гармонійну особистість, що теж є гіпотезою видатного мислителя. Бо саме він, Г. С. Сковорода, один із перших у вітчизняній педагогіці висунув вимогу виховання гармонійно розвиненої, вільної людини. Ця думка нині дуже актуальна, адже без розуміння того, кого ми виховуємо і що ми навчаємо наших дітей, залежить майбутнє нашої держави. Кожен з нас волів би, щоб Україна була сильною, багатою і могутньою країною. А без високоосвічених,

гуманних, милосердних людей досягти цього неможливо. Тому Сковорода заглядаючи наперед, свято вірив у те, що наш народ – народ патріотів «когда выпится, так проснётся; когда намечтается, так очутится, и забодрует, и забдит» [2, с.14]. Великий прихильник патріотизму, захисник бідних верств населення Сковорода пропагував ідеї гуманізму і просвітительства, виховував у народі любов до наук, до свого краю – розумного, освіченого, талановитого. Тож і не дивно, що завдячуючи геніальному філософу, ми нині маємо покоління молоді, наділеної здатністю примножувати багатства рідної країни, виводити її на щабель вище інших держав у різних галузях наук. Ми маємо частину молоді, для якої патріотизм – святе почуття, бо навіть кожен шматочок української землі в зоні АТО вони вигризують своєю відданістю ідеалам Вітчизни, скроплюють кров'ю побратимів, заколисують молитвами матерів. І кому як не нам, вчителям, є чим гордитись і над чим замислитись, адже ми всі по натурі своїй теж філософи, з певним колом життєвих проблем, життєвої мудрості і насаги до кращого, вільнішого й багатшого життя. Тому, на мою думку, справжньому вчителю, який твердо вирішив бути взірцем у своїй професії, бути фахівцем педагогічної справи, потрібно взяти собі за кредо певні мудрі настанови життєлюбного оборонця щастя трудящої людини Г. С. Сковороди, а саме:

- ✓ Коли ти твердо йдеш шляхом, яким почав іти, то, на мою думку, ти щасливий.
- ✓ Шукаємо щастя по країнах, століттях, а воно скрізь й завжди з нами; як риба в воді, так і ми в ньому, і воно біля нас шукає нас самих. Нема його ніде від того, що воно скрізь. Воно схоже до сонячного саява – відхилили лише вхід у душу свою.
- ✓ Щасливий, хто мав змогу знайти щасливе життя. Але щасливіший той, хто вмів ним користуватись.

Якщо ти дійсно педагог, а не заробітчанин, то тобі байдуже, яка в тебе зарплата, але не байдуже тобі, які твої учні, чи вміють вони поводитись у

теперішньому суспільстві, ти гідні вони носити високе звання Людина, чи не зрадять вони країну у найкритичніший момент для її становлення, чи будуть вони милосердними до тварин як до людей і чи зможуть вони прославити тебе як Учителя. Лише тоді ти, вчителю, щасливий! Але бажано також взяти собі за необхідність і думки Сковороди про роль освіти і науки у житті та у вихованні нинішнього підростаючого молодого покоління:

- ✓ Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає вчитися, хоча б зовні він і здавався бездіяльним.
- ✓ Добрий розум робить легким будь-який спосіб життя.

Але працюючи із дітьми ХХІ століття нинішнім вчителям, на моє глибоке переконання, найнеобхідніший такий афоризм Григорія Сковороди, що більше думай і тоді вирішуй.

Список використаної літератури:

1. Григорій Савович Сковорода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/publication/grigorii-savich-skovoroda>
2. Попов П. Григорій Сковорода. Літературний портрет / Попов П. – К.: Дніпро, 1969. – 172 с.
3. Сковорода Г. С. (1722-1794). Пізнай в собі людину [Текст] / Г. С. Сковорода. – Львів : Світ, 1995. – 527 с.

*Приходько Наталія Анатоліївна,
вчителька Черкаської загальноосвітньої
школи I–III ступенів №32 Черкаської
міської ради Черкаської області*

Вивчення творчості Г. С. Сковороди в 9 класі

Дані уроки включають застосування технологій особистісно зорієнтованого, розвивального, проблемного та ігрового навчання.

Під час занять учні мають можливість критично мислити, навчатися працювати з додатковими джерелами, переглядати та аналізувати презентації до вивчених тем, бути героями-персонажами байок тощо.

Тема. Григорій Сковорода. «Бджола та Шершень»

Мета: формування ключових компетентностей:

- загальнокультурної – здатності учнів аналізувати й оцінювати творчий доробок митця;
- соціокультурної – формування світогляду учнів; виховання інтересу до літератури, працелюбності, наполегливості;
- формування предметних компетентностей: охарактеризувати збірку Г.С. Сковороди «Байки харківські»;
- визначати ідейно-тематичне спрямування, проблематику й філософську мудрість байки; аналізувати й коментувати зміст твору.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу

Обладнання: портрети, збірки творів, мультимедійні засоби, дидактичний матеріал (картки).

Хід уроку

I. Організація класу

II. Повідомлення теми й завдань уроку

Обговорення епіграфа уроку щодо розуміння значення згаданих понять:

Щастя і труд поряд живуть (народне прислів'я).

III. Актуалізація опорних знань

Бліц-диктант

1. Роки життя Г.С. Сковороди	1. 1722-1794 рр.
2. Місце народження митця	2. с. Чорнухи на Полтавщині
3. У якому навчальному закладі Г.Сковорода здобув освіту?	3. Києво-Могилянська академія
4. Улюблений учень і найперший друг Григорія Сковороди	4. Михайло Ковалинський
5. У чий хорівій капелі співав Г. Сковорода?	5. Цариці Єлизавети
6. Що викладав Г. Сковорода у Переяславському колегіумі?	6. Піітику
7. У якому селі Г. Сковорода працював домашнім учителем?	7. с. Коврай Золотоніського району
8. Скільки років письменник вів мандрівний спосіб життя?	8. 25
9. Назва збірки віршів Григорія Сковороди	9. «Сад божественних пісень»
10. Кому сказав Г. Сковорода, що йому «сопілка і вівця дорожчі царського вінця»?	10. Цариці Катерині II
11. На яких музичних інструментах грав Г.С. Сковорода?	11. Флейта, сопілка, орган, скрипка, бандура, гуслі, ліра
12. Що митець заповів написати йому на могилі?	12. «Світ ловив мене, та не спіймав»

IV. Мотивація навчальної діяльності

Бесіда

- 1) Кого ви знаєте із видатних вітчизняних і зарубіжних байкарів?
- 2) Назвіть свої улюблені байки.
- 3) Що таке байка?
- 4) Що таке алегорія?
- 5) Як називається повчальна частина байки?

V. Основний зміст уроку

Поет Павло Тичина сказав про Григорія Сковороду як філософа, педагога й письменника наступне: «Великий наш філософ щедрю залишив нам спадщину по собі: обсягом широку, змістовністю глибоку і щодо світогляду свого – чисту та моральну...»

Григорій Сковорода, який був у конфлікті з царями, панами, багато зазнав переслідувань, заборон та обмежень. Залишивши педагогічну працю і живучи в селищах поблизу Харкова, Г.С. Сковорода написав збірку «Байки харківські». Перші 15 байок він створив після 1766 р., решта байок були написані 1774 р. у с. Бабаях на Харківщині. У байках є сила, тобто мораль. Саме вона, на думку Сковороди, повинна нести в собі головне і змістове навантаження.

2. Перегляд презентації

3. Ознаки байок Г.С. Сковороди (роздатковий матеріал)

- 1) прозова мова
- 2) полемічні діалоги
- 3) стислість і динамічність
- 4) своєрідна композиція
фабула (коротка розповідь) сентенція (повчальний вираз)
- 5) сатирична спрямованість
- 6) мораль («сила»)

4. Виразне читання байки

5. Ідейно-художній аналіз байки

Тема: розповідь про значення праці в житті людей

Ідея: возвеличення праці та трударів, засудження ліні, ледарства, нечесного способу життя

Жанр: літературна байка

6. Визначення проблематики байки

людина і суспільство	сенс життя	тверда життєва позиція	праця за покликанням («сродна») і неробство
----------------------	------------	------------------------	---

7. Складання сенканів (робота в парах)

<i>Бджола</i>	<i>Шершень</i>
працьовита	ледар
мудра	трутень
далекоглядна	дармоїд
скромна	лежебока
трудівниця	гультай
вихована	егоїст
віддана справі	нещирий
щедра	насмішкуватий

8. Мова байки

1) «Словничок-довідничок»

Сірах – посилання на біблійну «Книгу мудрості Ісуса сина Сіраха» Катон Марк Порцій – (234-149 рр. до н.е.) – римський політик, діяч і письменник.

Епікур – (314-270 рр. до н.е.) – давньогрецький філософ, який вважав вищим благом і метою життя людей розумну насолоду. Досягти цього за Епікуром, можна, звільнившись від релігійних вірувань.

2) Аналіз за текстом афористичної мови Бджоли і лайливої мови Шершня.

Бджола: «Ти поважний дурень, пане раднику»; «ваша братія»; «жити навіть купаючись у меду, для нас найлютіша мука».

Шершень: «дурна», «дурість», «багато у вас голів, але всі безмозкі».

9. «Телефон довіри»

(Учням пропонується розповісти про свої трудові досягнення, допомогу рідним та про лінощі)

Мені вдалося...

Я не люблю...

VI. Підсумок уроку

«Мікрофон»

– Чому Бджола є символом мудрої людини?

Учитель. Отже, Г. Сковорода в образі Шершня показав людей – дармоїдів, що живуть чужою працею і не приносять користь суспільству. Бджола – це образ мудрої людини, що «живе за натурою», тобто трудиться за покликанням, тому є щасливою в своїй праці.

Древній Епікур сказав: «Подяка блаженній натурі за те, що потрібне зробила неважким, а важке непотрібним».

Улюблена справа завжди буде цікавою, творчою і приносить вам насолоду й щастя. Бо, як говориться, щастя і труд поряд живуть.

VII. Домашнє завдання: читання й аналіз байки «Бджола та Шершень» та самостійне читання байки на вибір.

Позакласний захід із української літератури для учнів 8-9 класів

«Роби те, до чого народжений, або байки

Г.С. Сковороди на сучасний лад»

Мета:

- інсценізувати байки Г. С. Сковороди у доступній і зрозумілій формі для виховання в учнів любові до української літератури, зацікавленості творчістю видатного митця Г.С. Сковороди;
- виховувати шану, повагу до працюючих людей, а також бажання обрати в житті професію, яка б надихала і окрилювала учнів.

(Дані інсценівки можна використовувати на уроках та
в позакласній діяльності)

Хід заходу

Сьогодні на позакласному занятті ми звернемося до життєдайних і мудрих байок Григорія Савовича Сковороди, людини і митця, чий таланти є самобутнім і неповторним.

Павло Тичина сказав, що «потоки творчого мислення Сковороди такі були потужні, що вони, спадаючи із верховин у долину, ламали на своїй путі усі колючки й бур'ян, перестрибуючи через каміння гостре, і розливались широко по всім роздоллі».

Учень 1. Збірка Г.С. Сковороди «Байки харківські» складається із тридцяти байок. Їх персонажами є люди, звіри, птахи, домашні тварини і навіть частини людського тіла, явища природи, камені, як от: «Жайворонки», «Вітер і Філософ», «Жаби», «Мурашка і Свиня», «Голова і Тулуб», « Два коштовні камені – діамант і смарагд» тощо.

Учень 2. Байки, написані мудрим філософом, спонукають нас бути добрими і щиросердними, чесними і правдивими, мудрими і працюючими;

«з видимого пізнавати невидиме», завжди думати, а потім вирішувати, «ступати по шляху доброго глузду», розпізнавати друзів і ворогів.

Учень1. А ще Григорій Савович Сковорода навчав людей цінувати час і казав, що «тоді лише пізнається цінність часу, коли він втрачений». Мудрець і філософ закликав обирати професію за покликанням. Бо лише «сродна праця» може принести людині інстинну насолоду.

Тож перегляньте інсценізацію байок Григорія Сковороди на сучасний лад!

Бджола та Шершень

Дійові особи

Бджола

Шершень

Автор

Шершень. Скажи мені, Бджоло, чого ти така дурна? Через дурість ти постійно працюєш – збираєш мед. Чи ти закохана в солодоці?

Бджола. Я, пане Шершню, не дурна. Для мене великою радістю є збирати мед, аніж споживати його. Ми бджоли, не злодії, як ваша братія, наприклад, яка любить дармове солоденьке поїсти. Ми народжені для праці, і це нам приносить насолоду. Для мене і моїх сестер купатися в медові й не працювати – найлютіша мука.

Автор. Шершень – це тип людей, що живуть крадіжкою чужого. Вони народжені, щоб їсти, пити, користуватися плодами чужої праці.

Бджола – символ мудрої людини, що трудиться у своїй улюбленій справі, приносить користь суспільству. Якщо серед вас є схожі на Шершня, то пам'ятайте, що без труда немає плода.

Праці не боюся, в праці я горджуся!

Годинникові колеса

Дійові особи

Перше колесо

Друге колесо

Автор

Перше колесо. Скажи мені, а чого ти гойдаєшся не так, як ми, а в інший бік?

Друге колесо. Так зробив мене майстер, і цим я вам не заважаю, але ще й допомагаю. Аби наш годинник мав єдиний шлях по сонячному колу.

Автор. Дійсно, всі люди мають різні природні нахили і здібності, різні життєві шляхи. Та кожен повинен пам'ятати, що щастя прийде лише тоді до вас, коли ви оберете улюблену професію і будете сумлінно трудитися, а вашими порадиниками будуть чесність, лад і любов.

Як добре працюватимеш, честь і славу матимеш!

Баба та Гончар

Дійові особи

Баба

Гончар

Автор

Баба. Добродію, а скільки коштує сей гарненький горщик?

Гончар. За того візьму хоч три шаги.

Баба. А за того гидкого, звичайно, – один шаг?

Гончар. А за того менше двох копійок не візьму...

Баба. Що за диво? ..

Гончар. У нас, бабо, не очима вибирають, а слухають, чи чисто дзвенить.

Автор. Звичайно, ця премудра баба – це та людина, котра цінує інших по зовнішньому вигляду, по горшках, по хоромам, по імені, а не по плодах праці. Побачить, буває, така дівчину, в якій одяг вишуканий закордонний, машина модна, грошей і золота багато, то й сватає вже свого синочка з такою «кравею». Та не знає вона, що багатства ті надбали для дівчини батьки, а сама ж «кравечка» і посуд ніколи не мила, що вже казати про приготування

страв і турботу про інших. Не буде син щасливим із ледачою й невмілою дівкою. Доведеться самому й на роботу ходити, й вечерю варити.

Не одяг красить людину, а добрі справи.

Зозуля та Дрізд

Дійові особи

Зозуля

Дрізд

Автор

Зозуля. Добридень, брате Дрозде! Летіла оце я в сусідній гай та й до тебе завітала. Чи не нудно тобі? Чим займаєшся?

Дрізд. Співаю. Хіба не чуєш?

Зозуля. Та я частіше від тебе співаю, проте, однаково нудно...

Дрізд. Так ти ж, пані, тільки те й робиш, що, підкинувши в чуже гніздо свої яйця, з місця на місце перелітаєш, співаєш, п'єш та їси. А я сам годую і вчу своїх дітей, а працю свою полегшую співом.

Автор. Багато хто, занедбавши споріднену їм роботу, лише співають, п'ють та їдять. Трапляється, що й діток своїх кидають заради безтурботного життя. Забувають вони, що робота – джерело радості, а дім рідний – ворота до щастя і любові.

Хто змолоду працює, той на старість панує.

Жайворонки

Дійові особи

Жайворонок – син

Жайворонок – батько

Автор

Автор. Друзі, зараз ми перемістимося з вами в інший час, у сиву давнину. Так – так, це в той час, коли черепахи вчилися літати у орлів, а мудрий Езоп складав про них байки. Ось-ось має злетіти у вись черепаха, та що це за шум і грюкіт? Упала черепаха!..

Жайворонок-син. Батечку! Біля тієї гори, мабуть, сів орел, про якого ти розповідав колись, що то найстрашніший і найсильніший з усіх птахів...

Жайворонок-батько. А чому тобі так здалося, синку?

Жайворонок-син. Батечку! Коли він сідав, я такої швидкості ще не бачив і шуму та гуркоту такого не чув.

Жайворонок-батько. Любий мій сину, ти ще молодий... Завжди співай отаку пісеньку: «Не той орел, що високо літає, а той що легко сідає...»

Автор. Друзі, ви скажете, мабуть, що до чого тут черепаха, жайворонки і пісня про орлів? Багато людей без покликання починають великі справи, та погано кінчають. Захотів юнак стати моряком, а товариш запропонував навчатися разом у медичному вузі. Пройшов хлопець випробування, склав іспити, а вчитися йому не дуже цікаво. Та ще й нудить від запаху ліків, а що вже говорити про палати з хворими пацієнтами... Сів хлопчина не в свій «потяг». Інша ж дівчина бажала стати перукарем, та матір наполягла на професії журналіста. От і доводиться тепер вражати не зачісками, а цікавими статтями. Та не виходять вони, не захоплюють нікого. І кому користь з цієї праці?..

Добрий намір і кінець - всякій справі є вінець.

Підсумок заходу

Учитель /учителька просить учнів зробити підсумок заходу.

- Які уроки для життя можна винести із байок Г. Сковороди?
- Чи є настанови автора сучасними? Чому?

У головному підсумку має бути: запам'ятаймо, що щасливим є той, хто має змогу знайти своє покликання, обрати професію, яка буде давати натхнення і окрилювати. Витрата часу на навчання – це не теж саме, що

витрачати час на пустощі. Обов'язково читайте книги! Пам'ятайте, що «не розум від книг, а книги від розуму створились».

Список використаних джерел:

1. Життя і творчість Григорія Савовича Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://scovoroda.info/zhittya_i_tvorchist_Grygoriya_Skovorody.php
2. Пахаренко В. Українська література, підручник для 9 класу. – Київ: Генеза, 2009. – 368 с.
3. Сковорода Г. С. Байки харківські. Афоризми / уклад. : Н. О. Батюк. – Харків : «Прапор», 1972. – 132 с.

*Сорочинська С. К., Ткаченко Л. Л.,
учителі української мови та літератури
Смілянської загальноосвітньої школи І–ІІІ
ступенів №1 Смілянської міської ради
Черкаської області*

Г.Сковорода – істинний педагог, духовний наставник сучасного учителя

Щасливий той, хто мав змогу знайти щасливе життя.

Але щасливіший той, хто вмів ним користуватися.

Г. Сковорода

Історія повсякчас ставить перед людиною проблему подолання часу з його вічною тривалістю. Одні пристосовуються до часу, у якому живуть, – і щезають безслідно; інші намагаються змінити його, перебороти – таким судилося безсмертя, вони випереджають свої епохи, належать прийдешнім поколінням, їм судилося вічність. Так приходять до нас з античного світу Сократ і Платон, пробиваються крізь товщу століть титанічні постаті Мікеланджело й Шекспіра...

Славою і величчю овіяна Полтавщина, пишаючись своїми геніями і творцями. Серед них почесне місце займає Г.С.Сковорода, перший наш філософ. Це ім'я добре знають в Україні – воно давно стало символом мудрості. Це ім'я Філософа, Поета, оригінального і незалежного Мислителя, мандрівника і Мудреця, Учителя і Бунтаря думки й самого способу життя...

Ґрунт, на якому визрів талант славного сина козацького роду, – це пишні квітучі луки, білостінні хатки, добрі й мудрі люди рідного краю, які довгі пройшли довгі й нелегкі шляхи історії. Першими вчителями майбутнього філософа, учителя були до болю бідні, але рідні й зрозумілі люди праці. Вони навчили шанувати труд і трудівника. Хорошими наставниками були батьки, що розкрили красу і неповторність народних переказів, дум і пісень. Та і як нам не пишатися, не шанувати, не любити геніального мислителя, який впевнено і сміливо проклав шлях до нашого сьогодення, став мудрим наставником українських письменників, учителів. Адже його творами ще маленьким захоплювався Шевченко, «списуючи Сковороду». Письменники ж наступних століть залишили нам поезії, прозові твори про життя талановитого вченого, філософа, митця.

Г.С.Сковорода – вільнодумний мислитель, мандрівний учитель – поєднав високу освіченість у галузі гуманітарного знання з величезним життєвим досвідом, який сягав від простої селянської хати до панських покоїв, до залів Зимового палацу.

Офіційною педагогікою йому довелось займатись не так уже й багато: на посаді викладача поетики у Переяславському колеґіумі, де Г. С. Сковорода написав «Рассуждение о поэзии и руководство к искусству оной», у Харківському колеґіумі, де він читав поетику, грецьку мову, синтаксис, курс християнської моралі. З Переяславського колеґіуму його звільнили за самобутнє читання поетики «несообразно прежнему старинному обучаяю», з Харківського – звільняли тричі за десятиліття, з 1759 до 1769 року фактично за те ж саме. Г. С. Сковорода у викладанні добродійності знову не піддався

замшелій традиції викладання, написав свій «сковородинівський катехізис» з цілком світською назвою «Начальная дверь ко христіанському благонравию», призначений, за словами самого автора, для молодого шляхетства Харківської губернії. Відповідно до власних морально-етичних і педагогічних принципів філософ дав своє, відмінне від традиційного, тлумачення десяти заповідей. Авторський курс Г.С.Сковорода ґрунтувався не на похмурому світі церковних догм та обрядів, а закликав молодь до нових істин, критичного розуму, піднесеності духу в гармонії з головними Божими заповідями.

Певний педагогічний досвід набув Г. Сковорода і за час домашнього вчителювання в маєтку багатого поміщика Степана Томари в с.Ковряях на Переяславщині. На цю посаду його рекомендував київський митрополит Тимофій Щербацький для виховання розбещеного матір'ю сина. Учитель навчав свого вихованця античної мудрості, музиці, поезії та людській гідності [4].

Наука «любомудрія», якою займався Г. Сковорода, життєві спостереження збагатили не тільки його вихованців, а й самого вчителя, допомогла розробити йому правила своєї педагогіки.

Педагогічна діяльність Г.Сковороди має свої результати. Так, його учні – Василь, син Степана Томари; Микола Коливанський – стали його друзями на все життя, а з М. Коливанського він прагнув зробити свого наступника і досяг цього.

Можна визначити основні напрямки просвітительської його роботи:

- а) щастя людини – не в їжі, одязі чи тимчасових насолодах;
- б) щастя в обмеженні бажань, у визволенні від примх та зайвих прагнень, у любові до праці, в широкому розумінні своїх обов'язків.

А в житті ми керуємося його афоризмами:

* Людська сила не в тілі, а в розумі. Найбільше людина повинна оберігати душу.

* Найпотрібніше для людини щастя, а щастя – в серці, в любові, любов – у законі вічного. Вселенська віра – найблаженніший дух.

* Любов – початок усьому. Щастя в нас самих. Віддатися на волю Бога – значить жити по природі. Розум повинен відшукати істину, яка не дана готовою. Вона народжується в «сродній» праці.

* Життя людини залежить від мудрого поводження в злагодженому єднанні людини і природи.

Сьогодні широко популяризуються педагогічні погляди філософа-демократа, який щиро вірив у могутні творчі сили народу і був переконаний, що їх треба тільки виявити, розбудити, щоб народ став творцем духовних цінностей. Г.С.Сковорода проводив просвітительську діяльність серед молоді, серед учнів, працюючи у колегіумах чи домашнім учителем. Його поезії, байки стали справжніми свідками його спостережень. А тематика їх – це яскраве свідчення того, які питання тривожили письменника, вчителя. Він залишив нам твори, у яких висвітлено тему праці, проблеми особистого і громадського, гуманізму й патріотизму. Сковорода розкриває захоплюючу картину щасливого суспільства, у якому труд є невичерпним джерелом щастя. Він зумів створити такі образи трудівників прекрасних у своїй натхненній праці. Тут поруч з хліборобом любомудр-філософ і вчитель, що допомагає природним силам виявити у свого вихованця, підрізаючи ті «вовчки», що заважають розкритися «сродності» у дитини: «Од природы, яко матери легесенько спеть наука собою. Сія есть всеродная и истинная учительница» [1].

Григорій Сковорода ніколи не говорив того, чого добре не знав. І не написав жодного рядка чи слова, не переживши на власному досвіді і глибоко не проаналізувавши певну ситуацію.

Ще в далеких 1769–1777 роках Сковорода написав 30 байок, зібраних у збірочці «Басни Харьковски» і подаровані другу Опанасу Панкову, і нам, всім поколінням учителів, які в своїй повсякденній роботі використовують

настанови цих байок, бо в байці захована істина, як «іноді в дранті коштовний криється камінь». Байки складаються з двох частин: перша – коротка «мораль», повчання, а друга – ніби покликання удовольнити прагнення навчати, переконувати, доводити вірність і важливість своїх переконань.

Найбільше байок, в яких звучить повчання жити «за природою». У них висвітлюється думка про те, що праця за нахилом, за покликанням, за здібностями приносить людині насолоду і користь суспільству. Байки навчають займатися тією справою, до якої є здібності. Тому Сковорода обрав собі місію мандрівного вчителя. Скромний, обдарований, пішки сходяв рідні простори, несучи свої знання, уміння молоді, дітям.

І в нинішній школі, вивчаючи байку «Бджола і Шершень», ми, так як нас учить Сковорода, підкреслюємо, що в ній не тільки мова йде про природженість праці, а й про життєву необхідність, трудитися. Взірцем для людини є Бджола, яка в «сродном ділі» трудиться: «Пчела есть герб мудрого человека в сродном деле трудящегося». Труд творчий, труд за природнім нахилом – це джерело справжнього щастя. І горе, коли людина не засвою справу береться. Та прикро й боляче, що ті переконання часто зазнають краху уже на першому етапі самостійного життя сучасної молоді людини. Гідність, безгрошів'я довели до того, що багато обдарованих випускників стають студентами не тих вузів, якими снили, про які мріяли, а тих, де більша можливість попасти на бюджетне місце. Постає й друга сторона медалі: розкіш, грошовитість відкривають двері престижних вузів бездарності, навіть тупості.

Із учнями проводимо позакласні читання, бесіди, диспути про людське щастя, а надихають нас, учителів, байки, поезії Г. С. Сковороди. Адже він переконливо доводив, щоб щастя шукали не за високими горами, не за синіми морями, ні на небі, бо воно поруч або в самій людині.

У байці «Зозуля і Дрізд» стверджується: «Щасливий той, хто поєднав свою роботу з покликанням. Воно є справжнє «життя і щастя»». Ми, учителі, використовуємо у повсякденній роботі і щире уміння Сковороди довести, що щастя людини не тільки у природженій праці, а й у щирій, безкорисливій дружбі («Пес і Вовк», «Соловей, Жайворонок і Дрізд»). Розумно поєдналися співучі пташки, бо вони шукали не те, що собі більш до вподоби, а те, що «другові корисно». Г. С. Сковорода переконує нас, що прекрасне почуття дружби приносить людині справжнє щастя: «Щасливий той, хто хоч саму тільки тіль доброї дружби нажити спромігся».

Ще за життя Сковороди слава про нього як оригінального філософа і митця линула далеко за межі України. Його вчення було відоме скрізь: на просторах імперії, за кордоном, бо він гідно представляв філософські погляди слов'янства.

Шануємо ми і нині філософа-гуманіста, письменника-демократа, справжнього навчителя – Г. С. Сковороду, бо це ж він промовляє до нас, своїх нащадків, через віддаль віків. Промовляє до нас як наш сучасник, засуджує віджиле, трухляве, вітаючи нове, стверджує хвалу трудовому натхненню як джерелу радості, щастя.

Вербовий шлях, кленовий посох.

Перепочинок де-не-де.

Мудрець, замріяний філософ,

До дальніх правнуків іде.

П.Дорошко

І поет-мислитель прийшов до нас, постукав до наших сердець, ставши провісником світлого майбуття своєї батьківщини, став національним героєм. «Він дорогий і близький нам, людям іншої епохи, іншого суспільного ладу глибоким гуманізмом і патріотизмом, відвертою ненавистю до гнобителів і відданою любов'ю до трудящих мас, готовністю віддати життя за їх щастя» [3]. Сковорода залишився вірним своїм поглядам. Проголосивши «а мой

жребий с голяками», зв'язав свою долю з долею простого люду. І перефразовуючи слова М.Ломоносова, ми сьогодні твердо і переконливо говоримо про свого вчителя, духовного наставника:

*Може, власних Платонів
І гострих розумом Невтонів
Українська земля народить.*

Григорій Сковорода – це не просто поет-мандрівник, який усе життя ходив із саквою за плечима селами, повчаючи народ. Григорій Сковорода – це цілий глибинний світ, у якому кожен знайде корисне для себе. Бо ж такі його риси як несхитність ідеалів, сміливість думки, вірність інтересам простих людей, душевна щедрість, жадоба знань завжди спонукають людину до самовдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Життя і творчість Григорія Савовича Сковороди [Електронний ресурс].
– Режим доступу:
http://scovoroda.info/zhittya_i_tvorchist_Grygoriya_Skovorody.php
2. Сковорода Г. С. (1722-1794). Пізнай в собі людину [Текст] / Григорій Сковорода. – Львів : Світ, 1995. – 527 с.
3. Сковорода Г. Сад пісень. – Київ: Вид. худ. літ.: «Веселка», 1972. – 204 с.

*Фатіф Світлана Миколаївна,
вчителька української мови та літератури
Дмитрівського навчально-виховного
комплексу «Загальноосвітня школа І–ІІІ
ступенів – дошкільний навчальний заклад»
Золотоніської районної ради Черкаської
області*

Учив, як жити, і сам жив так, як учив

У статті розглянуто філософські засади педагогіки Г. С. Сковороди і визначено їх важливе значення для розвитку сучасного навчально-виховного процесу та запропоновано матеріали з досвіду роботи щодо вивчення творчості митця у позаурочній діяльності вчителя-філолога.

*Благословенні ви, сліди,
Не змиті вічності дощами,
Мандрівника Сковороди
З припорошілими саквами,
Що до цілющої води
Простує, занедбавши храми.*

М.Т. Рильський

Через епохи і роки простує до нас, сучасників, світла постать великого і глибокого мислителя, геніального філософа XVIII століття Григорія Савовича Сковороди, чие ім'я посіло почесне місце у скарбниці не лише української, а й світової культури. А те, що залишив він нам у спадок, – це цілюще, життєдайне джерело мудрості, з якого черпатимуть наснагу ще десятки поколінь вдячних нащадків. І ми схиляємо в пошані голови перед цією багатогранною особистістю митця, що освітив розумом не тільки свою епоху, але й перелив те світло у віки наступні, що творив своїм ученням і сам жив так, як учив.

Творчість Григорія Савовича – це один великий заповіт-послання і своїм сучасникам, і прийдешнім поколінням, це гармонійно витворений світ, у якому рівноцінно поєднуються ніжний талант лірика і суворая майстерність байкаря, мудрість філософа і гуманізм учителя. Та в кожній сфері діяльності Сковорода вражає своєю неординарністю.

Одна поетична збірка «Сад божественних пісень» та десяток творів поза нею – і цілий багатогранний світ тогочасної віршованої мови. Адже ні одна із тридцяти поезій збірки не дублюють одна одну: всі вони різні і за стилем, і за формою, і за ритмомелодикою. Одна наукова праця «Рассуждение о поэзии и руководство к искусству оной» -- і новий підхід до викладання поетики, а важкий і нецікавий для учнів предмет стає зрозумілим і простим. Одна збірка «Байки Харківські» – і тридцять мудрих притч, які дають настанови на життя та є практичними вправами, що проливають світло на філософію Григорія Сковороди. А вже філософія є сутністю самого життя митця, бо творив він її серцем і розумом. Саме філософські погляди є ідейною основою педагогіки Сковороди, улюбленої справи, якій мудрець мріяв присвятити все своє життя, бо своїм покликанням вважав якраз педагогічну діяльність і понад усе любив працювати з молоддю, переливаючи в голови юних ріки мудрості, а серця їхні засіваючи зернами любові і добра. І хоч не судила йому доля мати довгу педагогічну практику у навчальних закладах, та він, гнаний владою багатих невігласів, ніс своє мудре слово в народ як мандрівний філософ і у такий спосіб все ж сіяв добре, мудре, вічне. А його філософські ідеї та педагогічні настанови і понині є надійним дороговказом для сучасного педагога.

Педагогічні погляди та поради щодо виховання особистості і освіти зокрема пронизують усі як літературні, так наукові і філософські твори Григорія Сковороди. Та найповніше вони розкриваються вченим у його працях «Вдячний Еродій» та «Розмова, названа алфавіт, або Буквар світу», курсі «Вступні двері до християнської добронравності», трактаті «Наркіс.

Розмова про те: пізнай себе», вірші «Убогий жайворонок», збірці «Сад божественних пісень», байках та численних листах до друзів. Педагогічні погляди Сковороди втілюють основні напрями прогресивної педагогіки: гуманізм, демократизм, високу моральність, патріотизм, етичну культуру, естетичне сприйняття світу. Будучи прихильником принципу народності у вихованні, він відстоював думку, що воно має відповідати інтересам народу, житися з народних джерел, культивуватися в житті кожного народу, адже саме це дасть можливість не втратити людську подобу і зберегти народні традиції: «Кожний повинен знати свій народ, а в народі пізнати себе. Якщо ти українець, то будь ним. Чи француз? Будь французом. Чи татарин? Будь татариним. Все добре на своєму місці в своїй мірі, і все прекрасно, що чисте, природне, тобто не фальшиве» [4, с. 329].

Поряд з цим він також захищав право на існування української мови в системі освіти, яку великосвітське дворянство, зрікаючись своєї культури, називало з погордою «мужицькою». Г. Сковорода завжди хвалив мову рідного народу, користувався нею при безпосередньому спілкуванні з селянами, часто вживав її з навчальною метою. А був митець чудовим майстром слова, і вигравало воно в його вустах яскравими барвами під час бесід на найрізноманітніші теми.

Відстоюючи істину щодо рівності всіх людей перед Богом, Григорій Савович захищав право кожної людини зайняти своє місце на землі, а отже формував в учнів почуття гідності і значимості, гордості за свій родовід, висміював зверхнє дворянсько-аристократичне виховання, плазування перед запозиченим, іноземним: «Не ходи в чужий монастир зі своїм уставом, а в чужу церкву зі своїм типиком... Немає нічого кращого за добре виховання: ні чин, ні багатство, ні рід, ні милість вельмож, хіба що добре народження. Воно – над усе, воно сім'я щастя, зерно виховання» [5, с. 143-144].

Одним із перших в історії педагогіки Г. Сковорода озвучив положення про всебічно і гармонійно-розвинену особистість, формування якої і повинно

стати метою виховного процесу. Саме така людина буде по-справжньому щаслива, корисна для суспільства, здатна жити і боротися за свої права. І провідне місце у всебічному розвитку він відводив розумовій освіті, яка допоможе людині пізнати себе, а потім і навколишній світ. Тільки самопізнання допоможе кожному самоутвердитися і самовизначитися, знайти свій шлях у житті. А людина, яка не пізнала себе і не вгамувала своїх пристрастей, мало чим відрізняється від тварини. Для того ж, хто пізнав самого себе, легкою буде будь-яка справа. «Якщо хочеш виміряти небо, землю і моря, повинен спочатку виміряти себе» [6, с. 154].

Шляхом самопізнання людина, за глибоким переконанням Сковороди, визначає свої природні нахили і уподобання, починає займатися улюбленою, «сродною» собі справою, а тому отримує справжню насолоду і від неї самої, і від її результатів. А завдання вчителя в системі освіти якраз і полягає у тому, щоб вчасно розгледіти у кожній дитині тільки їй властивий промінчик, те, що «відповідає її натурі», те, «для чого вона народжена». Це вчення про «сродну працю» стало наріжним каменем і філософських, і педагогічних оглядів Г.Сковороди. Більше того, саме працю він поставив в центрі педагогічної системи, обстоюючи ідею, що щастя людини полягає у праці, відповідній до її природних нахилів. А шлях до розбудови справді гуманної й демократичної педагогіки лежить через пізнання «природи» кожної дитини. «Але без природи праця ніяк не може бути солодка... Багатством живиться лише тіло, а душу звеселяє споріднена праця» [5, с. 131].

Ще одним шляхом до щастя людини, на думку філософа, є любов, найсвятіше людське почуття, що «усе поєднує, будує, творить», є «початком, серединою і кінцем» усього доброго, що оточує людину, а особливо дитину. Любов до дитини повинна лежати в основі навчання і виховання, повинна стояти біля витоків формування її як особистості. Але істинна любов не в багатстві, а в спорідненості душ і доброчесності. Ці ознаки притаманні і дружбі, яку так високо цинив Г. Сковорода, називаючи її «союзом сродних

душ», і без якої не бачив життя людини до кінця повноцінним, в якій сам черпав життєву енергію. Тому і прагнув прищепити своїм вихованцям ці благородні почуття: «Щасливий той, що хоча б тінь доброї дружби зумів здобути. Годі знати щось дорожче, солодше й корисніше... Любимо тих, кого любити призначені – і в цьому радість життя» [6, с. 127].

Важливе місце у педагогіці Г. С. Сковороди займають і поради щодо естетичного виховання засобами образного слова і музики, що були на той час обов'язковими складовими освіти. У музиці вбачав філософ справжню «насолоду душі і тіла». Він мав приємний голос і любив співати, та й народних пісень знав велику силу, ще й власні складав. Мав прекрасну теоретичну підготовку з музики, досконально володів грою на багатьох музичних інструментах, наприклад, міг сопілкою передати голоси співочих пташок. Тому часто педагог свої бесіди і проповіді чергував з декламуванням поетичних рядків, грою на сопілці або співом. Дбаючи про естетичний розвиток учнів, навчав їх гри на флейті, органі, сопілці. Сковорода часто проводив заняття на лоні природи, в якій теж вбачав могутній виховний фактор. Він був глибоко переконаний в істині: людина, яка здатна побачити і належно оцінити красу навколишнього світу, не може мати «бідну душу». Сам же Григорій Савович завжди відчував органічну єдність з природою, потребу у спілкуванні з нею: «О діброво, о зелена! Моя матінко свята!..» [6, с. 127].

Професійно поєднуючи положення педагогіки з законами народної моралі, Г. Сковорода завжди виважено наголошував на великій ролі батьків у вихованні дітей, називаючи їх першими вихователями. Він зневажав тих батьків, які перекладали свої батьківські обов'язки на плечі няньок чи іноземних гувернерів, порівнював їх із зозулями, що «підкидають яйця в чужі гнізда», і звинувачував у всіх дитячих бідах: «Є два головні батьківські обов'язки: на добро народжувати й добра навчати. І коли хтось не зберіг

жодної з цих двох заповідей: не на добро народив і не добра навчав, такий не є батьком дитині, але винуватець його вічної погибелі» [5, с. 143].

Та все ж вирішальну роль у вихованні і навчанні дітей Г. Сковорода відводив школі і учителю. Як істинний педагог, Григорій Савович професію вчителя вважав найгуманнішою і найпотрібнішою людям, називаючи його дбайливим садівником і духовним наставником молоді: «Якщо велика справа панувати над тілами, то ще більша керувати душами... Найважливіше разом з тілом зберігати і душу людини цілою, здоровою, незіпсованою...» [7, с. 143].

Високо цінуючи і поважаючи вчителя, філософ був до нього особливо вимогливим: радив вчитися володіти голосом і словом, правильно дозувати матеріал, викладати доступно і зрозуміло, пов'язувати теорію з практикою, урізноманітнювати методи роботи, використовувати наочність. Г. Сковорода закликав учителя любити свою справу і науку та «пробудити» цю любов у серцях своїх вихованців, розвивати в них бажання вчитися: «Хто думає про науку, той її любить, а хто її любить, той ніколи не перестає вчитися» [5, с. 199].

Та головне, чим повинен керуватися вчитель у своїй педагогічній діяльності – це любов і повага до особистості учня, щире бажання бачити в ньому своє продовження.

Отже, педагогічні ідеї, вагома філософська, наукова та літературна спадщина Григорія Сковороди і саме життя митця, роблять його постать в історії української культури надзвичайно привабливою для кожного покоління українців. І саме від учителя залежить, як сприймуть і зрозуміють цю геніальну людину сучасні школярі. Тільки учителю під силу пролити світло на ще незвідану таємницю життя великого філософа XVIII століття, розкрити грані його мудрого вчення. На жаль, часу, визначеного шкільною програмою з української літератури та історії, не вистачає для досягнення цих завдань. Тому вчитель повинен вдатися до професійно організованої

позакласної роботи з відповідних навчальних дисциплін. Це можуть бути урочисті лінійки, тематичні ранки і вечори, години творчості, літературні читання, лекторії. Дуже доречно, організовуючи такі заходи, додавати до текстового інформаційного матеріалу цікаві ігрові завдання та інтерактивні вправи, які урізноманітнюватимуть роботу всіх учнів, активізуватимуть їхню увагу, сприятимуть кращому засвоєнню нового матеріалу. У формі гри можна провести і увесь позакласний захід, але так, щоб кожне наступне ігрове завдання переслідувало не лише розважальну, а й навчально-пізнавальну мету, давало можливість у невимушеній обстановці здобувати нові знання і уміння. Це можуть бути історичні мандрівки, літературні ринги, інтелектуальна гра «Найрозумніший», літературний КВК, клуб пошуку «Що? Де? Коли?» та інші масові заходи, які припадуть до вподоби дітям будь-якого шкільного віку. Ще більшим полем діяльності для вчителя і учнів буде літературний тиждень, присвячений творчості Г.С.Сковороди, коли впродовж п'яти днів вони мандруватимуть разом з філософом дорогами його життя, змагатимуться і досягатимуть нових вершин знань. Та головне – це буде дружна робота всієї шкільної родини, коли одна мета об'єднає вчителя і учня у «спільній праці». Це те, до чого прагнув у своїй педагогічній діяльності сам Г. С. Сковорода – великий мислитель, що дав нам, своїм нащадкам, так багато мудрих порад і настанов на щасливе життя. А ми, як вдячні потомки, повинні шанувати світлу пам'ять про цю видатну людину, нашого славного земляка, та донести іскру його мудрості до майбутніх поколінь, щоб не згасав у їхніх серцях вогонь натхнення і творчості.

Список використаних джерел:

1. Крип'якевич І. П. Історія України. / І.П. Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 548 с.
2. Сковорода Г. Вибрані твори / Г. Сковорода. – Харків: Прапор, 2007. – 384с.

3. Сковорода Г. С. Сад пісень: Вибрані твори / Г.С. Сковорода. – Київ: Веселка, 1980. – 190с.
4. Сковорода Г. Сродность к богословію: Повне зібрання творів у 2-х т. / Григорій Сковорода. – Київ: Знання, 1973. – Т. 2.
5. Сковорода Григорій. Твори / Г. Сковорода. – Київ: Веселка, 1996. – 271 с.
6. Сковорода Григорій. Твори у 2-х т. / Григорій Сковорода. – Київ: Обереги, 2005. – т.1.
7. Ярмаченко М. Д., Калениченко Н. П. Питання освіти та виховання у творчій спадщині Г. Сковорода / М. Д. Ярмаченко, Н. П. Калениченко // Початкова школа. – №12. – 1995. – С 4-6.

*Цьома Людмила Олександрівна,
учителька Смілянської загальноосвітньої
школи I–III ступенів № 6 Смілянської
міської ради Черкаської області*

Г. С. Сковорода – духовний наставник сучасного педагога

Діяльність великого українського філософа, учителя, письменника Г.С.Сковорода вписана в історію українського народу золотими літерами. Сучасний учитель, який навчає інших і навчається сам, завжди черпає мудрість і натхнення у вчинках, висловлюваннях і невмирущих ідеях Григорія Сковорода. Нам є чим пишатися, будуючи нову українську школу, і є з кого брати приклад через багато століть.

Григорій Савич Сковорода (1722–1794) відомий прийдешнім поколінням як філософ і поет. У більшості відомих людей немає чітких біографічних даних. Багато фактів про життя Сковорода лишаються білими

плямами, але дослідники збирають факти, щоб донести прийдешнім поколінням сутність щедрої долі, яка нагородила великим талантом цю незвичайну людину. Уперше його біографію світу представив друг Михайло Ковалинський. Достеменно відомо, що за походженням Григорій Савич – козак. Він з простої сім'ї, яка жила в с. Чорнухах у Полтавській губернії. Лише завдяки своїм природним здібностям Сковорода пройшов нелегкий шлях становлення, щоб бути письменником, співаком, музикантом і вчителем.

Його педагогічну діяльність історичні джерела розкривають частково. Відомо, що він так і не здобув вищої освіти, хоча навчався в Києво-Могилянській колегії, а потім був вільним слухачем у кращих європейських університетах XVIII ст. Подорожуючи світом, Сковорода постійно навчався. Йому вдалося оволодіти сімома мовами, якими на той час розмовляли європейці: німецькою, італійською, французькою, польською, єврейською, латинською. Звичайно, він говорив російською й українською, коли викладав у Переяславській семінарії та інших навчальних закладах. Талант митця проявився в здібностях до музики й співу. Григорій грав на флейті, органі та інших інструментах. За гарний голос його навіть записали в придворну капелу цариці Єлизавети. Але волелюбність не дозволяла йому служити, тому Григорій усе покинув і подався мандрувати. Сковорода був гармонійною і неординарною особистістю. Його любили і боялися, обожнювали й насміхалися. Але він не зважав на це, тому що йшов на десять кроків попереду своєї епохи. Його філософію відкидали сучасники, зате пам'ятають і цінують нащадки.

Зібравши знання у своїй голові, великий мандрівник вирішив зупинитися, щоб передати частину знань і вмінь тим, хто цього потребував. Шкільною освітою наша країна в середині 18 ст. особливо не славилася. Доступними були тільки церковно-приходські школи та бурси, які набирали учнів для підготовки фахівців з технічними навичками. Гімназії

розташовувалися лише у великих містах, та й навчалися там лише діти заможних батьків. У середні віки відкривалися братські та єзуїтські школи, в основі яких закладена ідея збереження віри.

Григорій Сковорода, маючи навички викладання, багаж знань і незакінчену вищу освіту, влаштувався викладачем у Переяслівську семінарію. Викладаючи учням поетику, він дозволив собі проявити власну думку, створивши підручник «Рассуждение о поэзии и руководство к искусству оной». Переяславський єпископ Іван Козлович поставив вимогу відмовитися від нового способу віршування, але Сковорода мав свою думку: «Інша річ архіпастирська патериця, а інша – чабанська сопілка» [5, с. 104]. Цей конфлікт з духовенством завершив педагогічну кар'єру Сковороди в Переяславі.

Щоб якось заробити грошей, Григорій відгукнувся на запрошення поміщика Степана Томари і поїхав в с. Ковраї (Переяслівщина) навчати поміщицького сина «уму-розуму». Але там він зіштовхнувся з людською тупістю й невдячністю. Невдовзі був вигнаний за те, що здійснював марні спроби навчити дитину думати, а потім висловився, що панський отрок «думає так, як свиняча голова». Григорій не мав наміру жалкувати за втраченою посадою, тому помандрував аж до Москви. Цікавий той факт, що за розумним учителем жалував поміщик Томара. Він зробив усе можливе, щоб ще на три роки повернути мудрого наставника своєму синові. Поміщик пішов навіть на те, що викрав Сковороду, коли той стомлений спочивав у придорожній корчмі, повертаючись на батьківщину.

Пізніше Григорій Сковорода вчителював у Харківській духовній колегії. Потім викладав у Харківському колегіумі поетику, риторику, грецьку мову. Систему виховання Сковорода розробив у курсі «Християнське добронравіє». До учнів Сковорода ставився з великою повагою, якщо бачив перед собою розумну дитину, яка прагнула здобути знання. Оцінюючи роботу таких учнів, учитель придумав свою шкалу: «остр», «весьма остр»,

«зверок вострой». Для всіх інших вихованців у нього теж знаходилися потрібні вислови: «туп», «туповат», «весьма туп», «сущая бестолковщина». В авторській шкалі оцінювання Сковороди було 12 таких оцінок. Звичайно, такий стиль роботи не подобався керівництву, яке не жалувало педагога своєю увагою. Зате його дуже любили вихованці і ходили за ним цілими юрбами. Учителю було що розповісти учням, адже він так багато подорожував і мав великий багаж знань.

Сучасники часто звертаються до висловів Сковороди, які стали крилатими і збереглися через століття (додаток 1).

У шкільній програмі Г.Сковорода постає перед нами, як вічний мандрівник, що переходив від хати до хати, повісивши чоботи через плече, щоб не стоптати. Така собі людина – бродяга, у якої ні кола ні двора, а лише вірші і пісні в голові. Насправді відомий філософ був аскетом і любив незвичайні та дорогі речі. У ньому поєднувалося прагнення відчувати навколишній світ і єднатися з природою, а також потяг до розкішного життя, яке він бачив у Європі та при царському дворі.

У його торбинці мандрівника поруч з елітною люлькою знаходилася пляшка дорогого вина, шматок сиру пармезан. Грати маестро любив тільки на інструментах, замовлених за кордоном. Друзі замовляли філософу окуляри, які в той час були дуже рідкісним аксесуаром, і не кожен багатій міг собі дозволити їх купити.

Філософ славився особливим ставленням до жінок. Міг навіть зневажити саму імператрицю Катерину II тим, що не поклонився в ноги. Але одного разу він закохався і повів наречену до алтаря. В останній момент передумав одружуватися, щоб зберегти особисту свободу.

Григорій Сковорода був духовно сильною людиною, наділеною природою даром передбачення. Він був вегетаріанцем, тому що уві сні йому привиділось, як люди поїдають одне одного. З того часу Григорій відмовився від м'ясних страв.

Відчувши свій кінець, він прийшов до улюбленого села Іванівка (на Слобожанщині), зібрав друзів, щоб поспілкуватися. Він ні з ким не прощався, а просто пішов у сад, викопав собі могилу, обсипав її дубовим листям. Потім зайшов до хати, переодягнувся, ліг на свою мандрівну торбу та й заснув вічним сном. Єдиним заповітом філософа був вислів, який він хотів бачити на надгробку: «Світ ловив мене, та не спіймав». Усім сьогодні відомо, що хреста на його могилі немає, а лише кам'яна плита з написом: «Григорію Савичу Сковороді, спочилому в Бозі 29 жовтня 1794 року:

*Ревнитель істини, духовний богочець,
І словом , і умом, і справами мудрець;
Любитель простоти і від марнот свободи,
Вдоволений життям, чия любов тверда,
Досяг вершин наук, пізнавши дух природи,
Достойний для сердець зразок.*

Г. С. Сковорода [2].

До нашого часу збереглися реліквії, які належали Г.Сковороді або якимось пов'язані з ним. У музеї в с. Сковородинівка (раніше Іванівка) зберігається унікальна скрипка ручної роботи, на якій грав філософ. Зображення музикального інструмента разом з портретом Сковороди потрапило на 500-гривневу купюру [7]. Дуже цікаві для істориків срібні годинники, зроблені в Австрії. На одному з них під кришкою був знайдений дарчий підпис від покровителів Сковороди.

Здавалосьь, невмирущим був дуб, у якому Григорій писав свої твори, установивши стіл просто всередині дерева. Його не знищили блискавки і людські руки. Склалося враження, що вищі сили оберігали цю живу реліквію, тісно пов'язану з іменем великого філософа.

Завдяки нестандартному мисленню і особливому ставленню до навколишнього світу Сковорода став філософом. Він не лише писав, але й перекладав твори з інших мов. За життя жодного з них у царській Росії не

надрукували. Влада не сприймала серйозно творчість Г.Сковороди і його діяльність, хоча він встиг написати 17 творів філософського спрямування та зробив 7 перекладів. Поширювалися вони в рукописному вигляді. Широко відомі його твори «Сад божественних пісень», «Байки харківські», «Жінка Лотова» та ін.[7].

Чи могли царські чиновники допустити до друку твори, наповнені вільнодумством і нещадною критикою існуючих у тодішньому суспільстві відносин. Для звичайних людей цар і його оточення мали залишатися святими на землі. А Сковорода нещадно розвінчав цей міф у своєму творі «Всякому місту – звичай і права» (додаток 2), у байках з алегоричними персонажами та у філософських трактатах.

Уперше світ побачив друкований примірник твору «Нарциз, або пізнай самого себе» у 1798 році, вже після смерті Г.Сковороди. Але він залишився безіменним. Григорій Савич Сковорода, як великий митець і філософ, пройшов нелегкий шлях становлення. Повністю твори до сьогоднішнього дня не зібрані і не надруковані в одній збірці. Та це не означає, що творчість письменника втрачена. Його мудрість пройшла крізь віки. Афоризми філософа лунають для наших вельможних чиновників, як слова Совісті, Честі і Справедливості. Адже моральні цінності людство ніколи не втратить і не продасть ні за які коштовності: «О лицеміри! Не за лицем судіте, а за серцем. Гей! Сонце є джерелом. Бо хіба не може бути Божа людина сонцем? Сонце-бо не за лицем, а за джерельною силою є джерелом. Так і людина Божа, що виточує животворні струмені й проміння Божества випускає, є сонцем не за сонячним лицем, але за серцем. Кожен є тим, чиє серце в ньому: серце вовче – істинний вовк, хоч обличчя людське; серце боброве – є бобер, хоча вигляд вовчий; серце вепрове – є вепр, хоч вигляд бобровий. Кожен є тим, чиє серце в нім. Але лицеміри буцають рогами вперто. Чи ж може таке бути? Адже людині перетворитися у сонячне лице неможливо. Лице ж бо і серце – речі різні... Правильно, правильно судите! Я теж суджу: аж ніяк неможливо. Та і

яка користь? Вид бобрів не творить вовка бобром. О глухі лицелюбці! Зважте на цей грім: «Плоть ніщо, дух животворить!».

Навчаючи семінаристів у Переяславі, Григорій Сковорода створював свою відому збірку «Сад божественних пісень» (1753–1758 рр.). Цей збірник вважається особистим щоденником митця, у якому він передав свої думки і ліричні настрої. Це не звернення до Бога, але поет указує, що «Сад» проростав «із зерен священного писання»[5, с. 180].

Українська байка також народжувалася за участі Григорія Сковороди. Про ідею байки він сказав так: «Байка тоді нікчемна та баб'яча, коли в простому та чудному лушпинні своєму не ховає зерна істини». Сковорода вважав байку «мудрою іграшкою, яка приховує в собі внутрішню силу» [9, с. 3]. Сковороду можна вважати зачинателем жанру байки, який набув широкого розвитку в українській літературі у 19 столітті, досягши високохудожнього рівня у Є.Гребінки і особливо у Глібова» [5, с. 97]. Цей факт підтверджує академічна «Історія української літератури» [3, с. 117].

Саме у новому жанрі Г.Сковорода міг дозволити собі критикувати не лише людські вади, але й існуючий лад, який суперечив його волелюбній натурі.

Григорія Савича Сковороду по справедливості можна вважати найяскравішою постаттю XVIII ст. в Україні. Його оригінальна гуманістична творчість «була ґрунтом для розвитку української філософії і літератури» [1, с. 5].

Сучасним письменникам і публіцистам часто не вистачає сміливості і гострого слівця, яким володів Григорій Сковорода. Уміння йти всупереч існуючим правилам і життєвим принципам, протистояти пануючому державному ладу створює навколо педагога й письменника XVIII століття ореол мудрості, торжества розуму й людської гідності. Моральні принципи, які проповідував великий мислитель, не змінилися в XXI столітті. Те, що ми втрачаємо, уже не повертається. Будувати майбутнє можуть лише люди,

здатні на самопожертву, наділені даром провидіння, які володіють мистецтвом учити інших Добру, Справедливості, Гідності і Честі.

Діяльність Г. С. Сковороди, його тісний зв'язок з українським народом, є прикладом патріотизму, про який так багато говорять з високої трибуни керівники нашої держави. Насправді багато говорити не потрібно, щоб не замилили значення цього слова. Лише діями і вчинками людина може показати, що любить свою землю, а не лише користується її благами. До нашої молоді звучать слова філософа, яка шукає щастя за кордоном: «Шукаємо щастя по країнах, століттях, а воно скрізь і завжди з нами...» [4].

Список використаної літератури:

1. Багалій Д.І. Український мандрований філософ Г.С. Сковорода. – Київ: Вид-во «Обрій» при УК СП «Кобза», 1992. – 472 с. – С.5.
2. Життя Григорія Сковороди (Михайло Ковалинський, 1794). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.osbbpolitech.org>
3. Історія української літератури. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1954. – С. 117.
4. Лозинська Ю. Уроки для президента: цікаві факти з життя славетного українського філософа. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vsviti.com.ua/nws>
5. Пінчук С. Видатний український байкар // Жовтень. – 1954 – №11. – С. 97.
6. Сковорода Григорій Савич. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
7. Сковорода Г.С. Цікаві факти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://dovidka.biz.ua/grigoriy-skovoroda-tsikavi-fakti/>
8. Чавдаров С. Передмова до кн.: Григорій Сковорода. Харківські байки. За редакцією і в перекладі П. Тичини. – Київ, 1946. – С. 3.

Кращі крилаті фрази Григорія Сковороди

Більше думай і тоді вирішуй;

З видимого пізнавай невидиме;

Недостатньо, щоб сяяло світло денного сонця, коли світло голови твоєї затьмарене;

Немає нічого небезпечнішого за підступного ворога, але немає нічого ядовитішого від удаваного друга;

Все минає, але любов після всього застається;

Сліпі очі, коли затулені зіниці;

Як нерозумно випрошувати те, чого можеш сам досягти!

Лід на те й родиться, аби танути;

Краще голий та правдивий, ніж багатий та беззаконний;

Не все те недійсне, що незбагнено дитячого розуму;

Не розум від книг, а книги від розуму створилися.

*Шевченко Марина Георгіївна,
вчителька зарубіжної літератури
Михайлівської загальноосвітньої школи I–
III ступенів Михайлівської сільської ради
Кам'янського району Черкаської області*

Слово про Великого Філософа

У роботі мова йде про філософські погляди на життя людини, питання моралі, роль батьків у вихованні дитини видатного діяча XVIII століття Григорія Савовича Сковорода та актуальність його вчення сьогодні.

Піднесення педагогіки, яка має свою, пов'язану з розвитком індивіда систему, всеохоплююче вплинуло на історію розвитку людства. Проте аж до початку XX століття освіту в нашій країні масовою назвати було не можна. Її могли отримати одиниці, адже поділ на соціальні стани, що існував ще зі споконвіку, багатьом не дозволяв отримати навіть елементарну освіту. Багато педагогічних діячів, відомих в історії людства, виступали проти такої системи освіти. Одним із них був знаменитий філософ та педагог Григорій Савович Сковорода.

Народився Г. С. Сковорода 1722 року в Україні в сім'ї козака, навчався в Києво-Могилянській академії. Ще в шкільні роки видно було його творчу натуру, він відзначався своєю начитаністю. Крім того, Григорій Сковорода був видатною та унікальною особистістю, він залишив свій власний слід в історії освіти. Григорій Савович був різносторонньо освіченою людиною, ще в дитинстві він виявив надзвичайний інтерес до знань та феноменальну пам'ять. Майбутній філософ в юності мріяв продовжити навчання за кордоном, тому з превеликим задоволенням прийняв запрошення про подорож по Європі від генерала Вишневецького.

Із великим захопленням та цікавістю вивчав він усе побачене, хоч на той час його знання і не перевищували середнього рівня. Саме тоді Сковорода вперше познайомився з філософським ученням Боруха Спінози і Рене Декарта, їх ідеї заповнили душу юнака, адже саме в цей час він активно захопився філософією. На думку Сковороди, немає у світі речей та явищ, що не можна пізнати, все в світі підлягає пізнанню і думці. Також він вважав, що людина має знайти в собі сили для самопізнання, а найвища здібність людини – це логічне мислення [2; 3].

Філософію Сковорода вважав фундаментом і центром освіти, її «ниткою Аріадни». Головною метою освіти він вважав завдання пізнавального, практичного та морального спрямування. «Философия, или любомудрие, устремляет весь круг дел своих на тот конец, чтоб дать жизнь духу нашему, благородство сердцу, светлость мыслям, яко главе всего» [4, с.71].

Сковорода був філософом у повному розумінні цього слова, мудрецем, який не тільки проповідував свої вчення, а і втілював його в життя. На його заповітом на надгробку було викарбувано напис: «Мир ловил меня, но не поймал» [3].

Із вчення Г. С. Сковороди випливає, що чим краще людина пізнає саму себе та навколишній світ, тим розумнішими та скромнішими стають її потреби.

Важливе місце в житті Г. С. Сковороди займали питання моралі, саме тому його інколи називають переважно моралістом. Сковорода багато спілкувався з простими людьми, зокрема з селянами, козаками; це допомогло йому оволодіти великим життєвим досвідом, який пізніше знайшов відображення у творах.

Головна мета педагогіки Сковороди полягала в ідеї трудового виховання та всебічного розвитку особистості дитини, незалежно від того, які заслуги та статус її батьків. Він вважав, що головними дидактичними

вимогами є самостійне вивчення навчального матеріалу, а також його продумування. Педагогічні погляди Г. С. Сковороди базуються на традиціях народної педагогіки. Він пропонує на основі народної мудрості формувати у дітей бажання вивчати природу, поважати та любити своїх батьків, враховувати їх здібності та інтереси. Надзвичайно великого значення Григорій Савович приділяв сімейному вихованню. На його думку, батьки - це ті, хто не лише народив дитину, але і приділяв своєму «чаду» весь свій вільний час, а, отже, вони виконали свою місію, що дана Богом. Основою виховання є природні здібності дитини. А для цього необхідно створити ті умови, які будуть допомагати їх розвитку [1].

У творчих працях Сковороди: філософських трактатах, притчах, байках, афоризмах – знаходить відображення ціннісне ставлення автора справедливості, великодушності, скромності, сердечності, працездатності. Всі ці якості необхідно виховувати, а їх наявність у вчителя сприяє успіху у вихованні дитини. Проте, такі якості як заздрість, норовистість, жорстокість, лінощі, чиношанування, кар'єризм, на думку Григорія Савовича, є наслідком неправильного виховання.

Погляди видатного педагога на виховання дітей спрямовані в трьох лініях [1]. Першою із них є вдалі пологи. Ще до появи дитини на світ майбутні батьки мають зайнятися вихованням своєї дитини. Суть цього виховання в тому, що, виношуючи дитину, майбутня мама має дивитися лише на добрі речі та бути релігійно розвиненою. Друга лінія – це вберегти дитину від смертельних хвороб, адже у XVIII столітті була висока смертність немовлят через відсутність елементарної гігієни та медичних знань. І, на кінець, третя лінія – розвивати моральні якості особистості. Сковорода вважав, що дитина народжується з уже закладеним розумом, а її серце потрібно розвивати, тому що саме з нього виростає її духовне життя. На думку Григорія Савовича, найцінніше в людині – це розум, що є невід'ємною частиною цілого. Нарівні з розумом у людини має бути серце та невичерпні

думки. Для успішного процвітання розуму необхідне здоров'я не лише фізичне, а й духовного стану людини. В розумінні великого філософа, людина приходить у цей світ для будь-якої діяльності уже з певними нахилами та релігійною внутрішньою сутністю. Якщо дитину правильно розвивати і виховувати, то це і буде шлях до щастя.

Сковорода створював модель досконалого суспільства і відносин між людьми на основі розуміння Біблії, він стверджував, що в сучасному світі люди вступають не тільки у соціальні відносини, а у них є і внутрішні переконання, через які вони можуть не піддатися пристрастям, а бути ідеалом щастя, істини та добра. Шляхом роздумів філософ намагається знайти відповіді на запитання ким є людина у цьому світі, який зміст її життя, які основні грані людської діяльності.

Такі погляди на виховання дають нам можливість бачити Григорія Савовича Сковороду справжнім народолюбцем XVIII століття, видатним історичним діячем своєї епохи. Він зумів показати себе як справжній мислитель, філософ і реформатор, що поєднував своє життя з ученням. Його філософські, педагогічні, етичні судження отримали широке розповсюдження ще за життя автора, але справді високу оцінку отримали вже після смерті.

Народ України розумів, якого видатного діяча філософської думки подарувала їм рідна земля. Особливо близьким був філософ до звичайних селян, у яких він постійно проживав під час своїх поневірянь, ділився з ними цінними порадами, допомагав добротою та життєвим досвідом. Його вважали воїном правди і справедливості, який відмовився від усіх благ світу заради простого життя і єднання з природою, повністю віддаючи себе своєму призначенню. У нього ніколи не виникало сумнівів щодо правильності вибраного ним шляху, він був істинним сином малоземельного козака.

Григорій Сковорода вніс досить вагомий внесок у скарбницю вітчизняної цивілізації. Він створював пісні, захоплювався малюванням,

володів грою на багатьох музичних інструментах, а найголовніше те, що він створив незліченні філософські та літературні твори. Його ім'я стоїть поряд з видатними особистостями його часу. І, хоча, Григорій Савович був глибоко віруючою людиною, це не заважало його внутрішній свободі, а його вчення залишається актуальним і в наш час.

Список використаної літератури:

1. Алисейко Е.Н. Педагогические воззрения Г. С. Сковороды [Электронный ресурс] // Русско-украинский лингвистический центр. – Режим доступа: <http://lingvocenter.com/ru/articles/pedagogicheskie-vozzreniya-gs-skovorodyi.html>
2. Григорий Сковорода. Жизнеописание / по изданию: Багалея Дм. Украинский странствующий философ Г. С. Сковорода. Харьков, 1923. [Электронный ресурс] // Библиотека Якова Кротова. – Режим доступа http://krotov.info/libr_min/18_s/ko/voroda_01.htm#31
3. Сковорода Григорий Саввич [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.slovarik.kiev.ua/biography/s/25605.html>
4. Стеллецкий Н. С. Странствующий украинский философ Григорий Саввич Сковорода. – Киев. 1894. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://elibrary.asu.ru/xmlui/bitstream/handle/asu/2841/vkr.pdf?sequence=1>